

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

POSljedICE RAZVODA BRAKA NA DJECU

-magistarski rad-

Kandidatkinja

Marija Kovačević

Broj indeksa: 721/II

Mentor

Prof. dr. Borjana Miković

Sarajevo, jun 2024. godine

ODSJEK SOCIJALNI RAD

POSljedICE RAZVODA BRAKA NA DJECU

-magistarski rad-

Kandidatkinja

Marija Kovačević

Broj indeksa: 721/II

Mentor

Doc. dr. Borjana Miković

Sarajevo, jun 2024. godine

Sadržaj:

Prvi dio	1
Metodološki okvir rada	1
1. <i>Problem istraživanja</i>	3
2. <i>Predmet istraživanja</i>	3
3. <i>Ciljevi istraživanja</i>	4
4. <i>Sistem hipoteza.....</i>	5
4.1. <i>Generalna hipoteza.....</i>	5
4.2. <i>Posebne- hipoteze</i>	5
Drugi dio	7
Opšta razmatranja o braku i razvodu braka	7
1. <i>Građenje odnosa, sklapanje braka i udaljavanje</i>	8
2. <i>Razvod braka.....</i>	11
3. <i>Razvod braka kao ljudsko pravo</i>	14
4. <i>Pravo na razvod braka u međunarodnim dokumentima</i>	16
5. <i>Brakorazvodni uzroci</i>	18
Treći dio	21
Razvod braka roditelja i poštivanje najboljih interesa djeteta u međunarodnim dokumentima i zakonodavstvu BiH	21
1. <i>Međunarodni standardi</i>	22
1.1. <i>UN Konvencija o pravima djeteta</i>	22
1.2. <i>Preporuka Vijeća Evrope No.R (98).....</i>	23
2. <i>Zakonodavstvo BiH</i>	24

2.1. Porodični zakon Republike Srpske	24
2.2. Porodični zakon Brčko Distrikta BiH	28
2.3. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine	28
3. Preliminarna procjena pozitivno-pravnih rješenja	29
Četvrti dio	32
Važnost porodice i posljedice razvoda braka roditelja na dijete	32
1. Važnost porodice kao zajednice u razvoju djeteta	33
2. Uticaj razvoda roditelja na dijete, prilagodba i reakcija	34
4.3. Posljedice razvoda braka na razvoj djeteta	37
4.4. Roditeljstvo i promjene porodice nakon razvod braka roditelja	37
4.5. Otuđivanje roditelja od djece tokom i nakon razvoda braka	38
Peti dio	41
Rezultati istraživanja	41
ZAKLJUČCI	64
Literatura:	66
Popis tabela i slika	68
Skraćenice:	70

Prvi dio

Metodološki okvir rada

Uvod

Sredinom 20. vijeka donošenjem Opšte deklaracije o pravima čovjeka (1948) pravo na zaključenje braka postaje jedno od osnovnih ljudskih prava. Danas u različitim naučnim disciplinama, ali i međunarodnim dokumentima preovladava stav da je sloboda pojedinca neprikosnovena, tako da država treba što manje učestvovati u sferi braka i porodice. U Bosni i Hercegovini po završetku Drugog svjetskog rata na nivou Federativne narodne republike Jugoslavije donošenjem Osnovnog zakona o braku (1946.) ukinuta je isključiva nadležnost vjerskih zajednica u bračnim i porodičnim stvarima, te su sva pitanja prenesena na državu. Brak i porodica u ranijim zakonskim propisima kao i ustavu BiH uživali su posebnu društvenu zaštitu, pri čemu se razvod braka tretirao kao ljudsko pravo. U ovom kontekstu, aktualni Porodični zakon Republike Srpske (dalje: PZ RS) definiše brak kao zakonom uređenu zajednicu života žene i muškarca (čl. 4, stav 1). Iz navedene definicije proizilaze osnovna obilježja braka, da se brak može zaključiti samo na osnovu zakona i da se uređuje zakonom, da je za zaključenje neophodno da se ispune utvrđeni uslovi, da brak zasnivaju dva lica različitog spola. Bračna zajednica je sastavni dio porodičnog sistema unutar kojeg postoje određena pravila i zakoni. Ako je odnos roditelja prema djeci zdrav i funkcionalan dijete ima priliku da odrasta u sigurnom i stabilnom okruženju. Bez međusobnog razumijevanja partnera i dobre komunikacije, kao jednog od bitnog segmenta supružničkih odnosa, najčešće dolazi i do nedostatka intimnosti, a koja je temelj bračnih odnosa. Takođe, zbog loše komunikacije nastaju i nesporazumi među supružnicima što može rezultirati sukobima. Sukob je neizbježan skoro u svakom braku, ali njegov intenzitet i trajanje zavisi od toga da li supružnici žive u skladnim ili narušenim odnosima. U skladnim bračnim odnosima netrpeljivost je rjeđa, sukobi su kraći i nema agresije, dok u narušenim odnosima mali problem može biti okidač za sukob, koji se teško zaustavlja. „Kada je zbroj tuge i jada daleko veći od malobrojnih trenutaka zadovoljstva, održavanje veze s moralne se strane ne može više opravdavati“ (Lüpkes, 2010: 18). Budući da je porodični i bračni individualizam nešto bez čega se ne može ni zamisliti savremeno društvo, ovdje se postavlja pitanje: da li je razvod braka ljudsko pravo? Pozitivan odgovor proizilazi iz dva sljedeća prava: pravo na poštivanje privatnog života i pravo na zaštitu porodice. Drugim riječima, kao što pojedinac ima pravo na poštivanje privatnog života tako ima pravo da ne živi u bračnoj zajednici koja je za njega izgubila smisao i u kojoj su odnosi teško i trajno poremećeni. Pravo na razvod braka izvodi se iz prava na sklapanje braka, što je jedno od osnovnih ljudskih prava. Pri tome, isto kao što je pravo svakog čovjeka na razvod braka, tako je i pravo svakog djeteta da živi

sa oba roditelja, pri čemu u situacijama u vezi sa djecom njihov najbolji interes mora biti od prvenstvenog značaja, što se kod razvoda braka roditelja često zanemaruje. To se posebno odnosi na pravo djeteta, koje zbog razvoda braka roditelja živi s jednim roditeljem. Takođe, u svim sporovima u vezi razvoda braka, dijete ima pravo u skladu sa svojim uzrastom da se slobodno izražava o pitanjima koja ga se tiču. Roditelji su prvenstveno odgovorni da obezbijede uslove života koji su potrebni za djetetov rast i razvoj i s tim u vezi dijete treba biti izdržavano od svojih roditelja bez obzira što oni nisu u braku. S druge strane pravo na razvod braka i pravo djeteta da živi s roditeljima su na neki način u sukobu. Naime, roditeljima se daje mogućnost da sami odluče da li žele nastaviti brak ili žele razvod braka, bez uvažavanja mišljenja djeteta koje želi da živi sa oba roditelja, jer su mu podjednako važna.

1. Problem istraživanja

Problem ovog istraživanja jeste razvod braka kao jedan od najstresnijih događaja u životu čovjeka, pa tako i jedan od najstresnijih događaja za dijete. Razvod braka roditelja predstavlja složen psihosocijalni problem, koji će zasigurno najveći utjecaj ostaviti na najmlađe članove porodice. Problem istraživanja u ovom radu proizilazi iz samog njegovog naslova, posljedice razvoda braka roditelja na djecu. S tim u vezi, sva dosadašnja istraživanja pokazuju da ove posljedice u nekim slučajevima mogu da budu više nego pogubne za djecu, zavisno od dobnog uzrasta djeteta, kao i od samog razvoda braka, od ponašanja supružnika, kao brige i kontakata djeteta sa roditeljem s kojim ne živi. S, toga je sporazumni razvod roditelja koji je praćen dogovorom kod kojeg od roditelja će dijete živjeti, uz poštovanje najboljih interesa djeteta da su oba roditelja odgovorna za pravilan rast i razvoj, odnosno da imaju zajedničko starateljstvo nad djetetom je od velikog značaja. Pri tome, dijete treba imati konstantne i što je moguće češće kontakte s roditeljem sa kojim ne živi. Uz održavanje bliskih odnosa koji su u praksi povremena ovako postavljen problem istraživanja ima i drugu „tamnu“ stranu gdje pojedini roditelji zloupotrebljavaju dijete za „kažnjavanje“ bračnog partnera nedozvoljavajući djetetu kontakte sa roditeljem sa kojim ne živi.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu, pored analize odgovarajućeg zakonodavstva i odredaba međunarodnih dokumenata koji su u vezi sa pravom djeteta, je i postojeća praksa Centra za socijalni rad (dalje: CZSR) vezano za zaštitu prava i interesa djeteta, kako u postupku razvoda braka i mirenja bračnih supružnika, tako i po okončanju razvoda i povjeravanju djeteta da živi s

jednim od roditelja. U ovom kontekstu, mirenje je, prema Porodičnom zakonu (PZ RS,2023) obavezno prije podnošenja tužbe ili zajedničkog prijedloga za razvod braka, bračni supružnici koji imaju maloljetnu zajedničku ili usvojenu djecu, ili djecu nad kojom je produženo roditeljsko pravo obavezni su da pred nadležnim organom starateljstva pokrenu postupak mirenja (čl. 56). Ukoliko se supružnici u postupku mirenja, pred organom starateljstva, ne izmire ovlaštena osoba će nastojati da se oni sporazumiju o tome s kim će živjeti njihovo maloljetno dijete/djeca. Predmet istraživanja biće i lični odnosi i neposredni kontakti sa roditeljem s kojim dijete ne živi, izdržavanje djeteta kao i ostali sadržaji roditeljskog prava, koji nastaju sporazumom roditelja, kao i privremenom odlukom organa starateljstva do konačne odluke suda, ali i odluke suda u postupku.

3. Ciljevi istraživanja

Naučni cilj ovog istraživanja se odnose na sticanja naučnog saznanja o ozbiljnosti problema razvoda braka kao životnog događaja koji destruktivno može djelovati na dijete. Sa naučnog aspekta cilj je odrediti najučestalije posljedice koje razvod ostavlja na djetetov socio emocionalni razvoj, kao i na djetetovo funkcionisanje u daljem životu. Pored socioemocionalnih posljedica, razvod braka ostavlja i pravne posljedice. Jedna od najčešćih posljedica je i ta što poslije razvoda braka dijete živi sa jednim roditeljem, iako bi dijete htjelo da živi sa oba roditelja, jer su mu oba roditelja podjednako važna. Takođe, jedna od većih posljedica je i ta što dijete rijetko održava lične odnose i neposredne kontakte sa roditeljem s kojim ne živi, ili ih skoro nikako i ne održava. To ostavlja velike posljedice na razvoj djeteta u daljem životu, djetetov svijet se ruši i ono što mu daje osjećaj pripadanja, odgovornosti, sigurnosti upravo je poljuljano. Cilj je odrediti i mehanizme prevazilaženja istih posljedica kao i ulogu roditelja i odgovarajućih institucija u tom kontekstu. Kao prvi naučni cilj javlja se naučna deskripcija koje predstavlja prvi, bitan, nužan nivo naučnoga saznanja i prethodi svim ostalim ciljevima. Tako ćemo njome opisati uticaj koji razvod braka ima na određene aspekte koji čine sastavnu cjelinu djetetova socioemocionalnoga razvoja. Ovo istraživanje usmjereno je i u pravcu naučnog cilja eksplikacije putem kojeg ćemo utvrditi uzročno posljedične veze između razvoda braka i djece. Pored svega navedenog, naučni cilj bi bio da utvrdi da li je praksa Centra za socijalni rad, dobra, ili je potrebno uvesti neke nove mehanizme u pomoći prevazilaženja posljedica razvoda braka.

Društveni cilj istraživanja se bazira na skretanju pažnje društvu o sve većoj rasprostranjenosti razvoda braka i njegovog uticaja djecu kao i na to da se potakne edukacija bračnih partnera koji se rastavljeni, a imaju zajedničku djecu, o tome kako pravilno i u skladu sa najboljim interesom

djeteta osigurati najbolje uslove za njihov rast i razvoj. Rezultati istraživanja mogu poslužiti u planiranju aktivnosti stručnjaka koji rade sa djecom, prije svega socijalnih radnika u CSR, ali i drugim stručnjacima poput školskih pedagoga i psihologa.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

Kod sporazumnog razvoda braka i postignutog dogovora s kojim od roditelja će živjeti njihovo maloljetno dijete kao i o sporazumom o zajedničkom vaspitanju i izdržavanju djeteta, posljedice za dijete biće daleko manje nego u slučaju kada se roditelji nisu uspjeli sporazumjeti.

4.2. Posebne- hipoteze

- Djeca različito reaguju na razvod braka roditelja, njihova reakcija zavisi na prvom od odnosa oba roditelja prema djetetu.
- Djeca prolaze nekoliko faza od trenutke spoznaje da se njihovi roditelji razvedu do trenutka prihvatanja razvoda kao nečega na šta ne mogu uticati.
- Poremećeni odnosi i odsustvo komunikacije roditelja nakon razvoda braka, dovodi do nedostatka podrške i posvećenosti jednog od roditelja prema djetetu, se negativno odražava na dijete.
- Jedan broj djece čiji su roditelji razvedeni doživljava emotivne teškoće veće od uobičajene uznemirenosti i tuge, a posljedice doživljenih trauma mogu ih pratiti i u odrasloj dobi.
- Održavanje ličnog odnosa i neposrednog kontakta djeteta sa roditeljem s kojim ne živi, kao i razvijanje svijesti djeteta da ono nije krivo za razvod braka roditelja značajno je za pravilan rast i razvoj djeteta.
- Kontakti djeteta i roditelja s kojim dijete ne živi ponekad mogu biti štetni za dijete.
- Bitan segment pomoći djeci razvedenih roditelja jeste edukacija i informisanje roditelja od strane različitih profila stručnjaka, o tome kakve posljedice razvod braka može imati na djecu, ukoliko se oba roditelja ne ponašaju odgovorno.

5. Metode istraživanja

Osnovne metode istraživanja koje se koriste u ovom radu su: metoda analize sadržaja, komparativna metoda, normativna i uporednopravna metoda, metoda ankete i statistička metoda.

6. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Istraživanje za potrebe ovog magistarskog rada realizovano je na području opštine Pale, odnosno u CSR Pale. Dodatni podaci dobijeni od stručnih saradnika i nastavnika iz Šrednjoškolskog centra Pale i Osnovne škole „Mokro“. Vremenski period istraživanja obuhvata period 2015- 2019.

Drugi dio

Opšta razmatranja o braku i razvodu braka

1. Građenje odnosa, sklapanje braka i udaljavanje

Brak i stvaranje porodice spada u osnovne potrebe čovjeka. Danas nema društva bez ovog oblika ujedinjavanja dvoje ljudi različitog pola iz kojeg u pravilu nastaje porodica. Iako danas ima i drugih primjera zajednice, ova je i dalje ukorijenjena u ljudskoj i biološkoj prirodi, i dalje je to najrasprostranjenija forma udruživanja dviju odraslih osoba različitog pola. Porodični zakon RS brak definiše kao zakonom uređenu zajednicu života muškarca i žene (čl.4). Brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, na ravnopravnosti bračnih supružnika, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju. Većina autora smatra da je brak i zasnivanje braka potrebno gledati prije kao plodotvorno ujedinjavanje dviju porodice nego na ujedinjavanje samo dviju individua. Mnoga društva tradicionalno proslavljaju ovaj čin ujedinjavanja dvoje mladih u bračnu zajednicu, bilo da se ona uspostavlja zakonski, vjerski ili običajno. U prvoj fazi partneri se biraju iz kruga onih koji su trenutno slobodni za interakciju. Izbor se najčešće vrši prema fizičkoj ili intelektualnoj privlačnosti, prema sličnosti interesa, ličnim karakteristikama ili nekim drugim osobinama i vrijednostima. U drugoj fazi javljaju se lična poređenja kao i poređenje vrijednosti nakon što su kroz bliža upoznavanja i otvorene razgovore uzajamno otkriveni identiteti. Ako ovo doprinese produblivanju prvobitne privlačnosti onda veza ima šansu da traje. U trećoj fazi javlja se istraživanje kompatibilnosti uloga. Kada se uloge zaokruže i uzajamna empatija postane moguća, onda odvojenost pada teže. U četvrtoj finalnoj fazi donosi se odluka na osnovu dugotrajne uzajamne kompatibilnosti i posvećenosti.¹ Ako je konačna odluka rezultat ovih karakteristika onda može doći do dugotrajnog zajedničkog života. Partneri koji se ujedinjuju istovremeno donose u novu zajednicu dvije porodične tradicije. Nakon sklapanja braka bračni par, prije dolaska djece treba da se navikne na zajednički život, da prihvate jedno drugo, da to upoznavanje bude zasnovano na realnim procjenama vrlina i mana. Nerealna slika o bračnom supružniku proizvešće kasnije, nakon što prođe prva zaljubljenost, razočarenja koja mogu biti stresna za oba partnera, i koja mogu dovesti u pitanje opstanak braka. Dominantna osnova bračne zajednice u savremenim društvima je ljubav i samostalna odluka dvoje ljudi da svoju ljubav krunišu brakom. Pojedinaac u svom životu može osjetiti razne ljubavi, s tim da je svaka ljubav drugačijeg kvaliteta. Da bi se ljubav između dvoje mladih razlikovala od ljubavi od srodnika češće

¹ Adila Pašalić, „Koordinate obiteljskog odgoja“, Filozofski fakultet Univerzitet u Sarajevu, drugo dopunjeno izdanje, Sarajevo, 2012, st.123.

se koristi izraz zaljubit se, biti zaljubljen i zaljubljenost. Kada se takva veza stabilizuje može se govoriti o ljubavi nekog para.²

Uspostavljati i održavati prisne, intimne odnose i ljubav nije lako, a ni jednostavno. Svaki par može zapasti u probleme, a jedan od najvećih je kada postaju nesretni, i utjehu traže u drugim partnerima, što na kraju dovodi i do razvod braka. Prema brojnim istraživanjima koja su se provodila u SAD-u, skoro polovina ispitanih bračnih supružnika nezadovoljna je svojim partnerom. Kako žene tako i muškarci veliku pažnju posvećuju pitanju vođenja kućanstva i podizanja djece, te im to u velikom broju slučajeva utiče na kvalitet braka. Činjenica je da razlike u muškom ili ženskom viđenju braka postoje i da predstavljaju osnov za mnoge bračne nesuglasice i nerazumijevanja. Postoje i neki najvažniji uzroci koji proizvode nezadovoljstvo u braku, a to su: nevjernost, ljubomora, fizičko i verbalno nasilje, dosada u braku, otkrivanje već postojećih različitosti i nastajanje novih. Nekada su razlike vidljive od samog početka ali pojedinci misle da se partner ili partnerka vremenom mogu promijeniti i uskladiti se onim drugim. Mnoge različitosti se javljaju tek u braku, jer nisu mnoge bile „testirane“ prije braka, a to su: način ponašanja prema djeci, higijenske navike, održavanje čistoće u kući, navike oko trošenja novca, ritam spavanja, ustajanja, ponašanje prema rodbini i prijateljima. Sve ovo može biti razlog da se kod supružnika javi nezadovoljstvo. Pogoršano stanje se teško može popraviti na jednostavan način. Poremećeni odnosi često vode prekidu koji ne mora obavezno da vodi rastavi ili razvodu. Mnogi partneri godinama žive zajedno u vrlo lošim odnosima. Oni se ne odlučuju na razvod zbog djece, rodbine ili sredine u kojoj žive, materijalnih, stambenih ili nekih drugih razloga. Ponekada su odnosi tako loši i složeni da se razvod čini najboljim rješenjem za prekidanjem takvog odnosa koji je bio pun trzavica, tenzija i svađa. Svi ti odnosi utiču kako na partnere tako i na djecu, koja u svemu najviše trpe. Ipak neki autori navode ³da savjetodavni rad sa bračnim supružnicima može mnogo pomoći ako su očuvane najmanje tri važne pretpostavke za dalje trajanje braka. Visok nivo zadovoljstva svojim bračnim partnerom (ugled, položaj, obrazovanje, fizička privlačnost, znanje, slični u temeljnim pitanjima braka); Vrijeme i naponi uloženi u izgrađivanje zajedničkih odnosa; Odsustvo nove osobe (ljubavnika ili ljubavnice). Za poremećaje bračnih odnosa karakteristična su dva

² Mladenović, M., Stjepanović, S., Živanović, M., „Ustavno-pravni osnov ostvarivanja prava djeteta u BiH“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2003, st.33.

³ Becvard R.J., Becvard D.J., Porodična terapija - sistemska integracija, treće izdanje Alin i Bacon, Boston, 1996. st.134-139.

značajna elementa, a to su: nepostojanje reciprociteta zadovoljenja i konflikt.⁴ Bračni supružnici poremećenih odnosa mogu najviše sami doprinijeti poboljšanju ukoliko nastoje da se prisjete ponašanja iz vremena zaljubljenosti i da vraćanjem u taj period ponovo reafirmišu one oblike ponašanja i odnosa koje su tada izgradili. Stoga čekanje i nadanje nisu efikasne strategije. Alternativa aktivnosti zahtjeva od oba partnera veliki napor i složeno djelovanje, ali ako je dvoje ljudi u bliskim odnosima kakav je brak, onda je za njih sigurno postojalo vrijeme kada su jedno drugo smatrali privlačnim, i kada im je bilo najljepše da budu zajedno. Tada su sigurno imali mnoge zajedničke interese, stavove, mišljenja i znali su kako da u komunikaciji izražavaju pozitivna osjećanja. Da bi se odnosi između njih popravili oni moraju da se prisjete tih elemenata koji su činili njihovu vezu čvrstom i utemeljenom na pozitivnim osjećanjima.

Tabela br. 1: Faze u odnosima dviju osoba suprotnog pola⁵

Faze odnosa	Pozitivni faktori	Negativni faktori
Početo dopadanje	Bliskost i njeno stalno ponavljanje. Pozitivne emocije. Naglašena potreba da se bude zajedno i jak motiv za prijateljstvom.	Odsustvo bliskosti i čestog ispoljavanja. Negativne emocije. Slaba potreba da se bude zajedno i nema motiva za prijateljstvom.
Građenje odnosa	Podjednaka fizička privlačnosti. Podudarnost stavova i drugih osobina. Uzajamno pozitivne ocjene.	Nejednaka fizička privlačnost. Različiti stavovi i druge osobine. Uzajamno negativne ocjene.
Trajanje odnosa	Traganje za načinima kako održati interes i raznovrsnost. Pronalaženje dokaza za pozitivne ocjene. Odsustvo ljubomore. Postignuta	Zapadanje u naviku i dosadu. Nalaženje dokaza za negativne ocjene. Ljubomora. Svijest o nejednakom odnosu. Nizak stepen uzajamnog zadovoljstva.

⁴ Kreso, Pašalić, A., „Koordinate obiteljskog odgoja“, Filozofski fakultet Univerzitet u Sarajevu, drugo dopunjeno izdanje, 2012, st. 136.

⁵ Kreso, Pašalić, A., „Koordinate obiteljskog odgoja“, Filozofski fakultet Univerzitet u Sarajevu, drugo dopunjeno izdanje, 2012, st. 137.

	ravnopravnost. Visok stepen uzajamnog zadovoljstva.	
Pogoršanje	Ulaže se mnogo vremena i napora u odnos. Radi se na poboljšanju odnosa. Očekivanje da dođe do poboljšavanja odnosa.	Ulaže se malo vremena i napora u odnos. Odluka o prekidu odnosa. Očekivanje da se nastavi pogoršanje odnosa.
Okončanje odnosa. Ne postoji opredjeljenost za trajanje-nastavak odnosa.	Postojeći odnos pruža neke prednosti. Ne postoje alternativni partneri. Očekuje se uspjeh odnosa. Opredjeljenost za trajanje-nastavak odnosa.	Čini se da je jedino moguće rješenje otpočinjanje novog života. Postoje alternativni partneri. Očekuje se neuspjeh.

U kojoj je fazi odnosa brak zavisi od pozitivnih ili negativnih faktora, tj. odnosa i među supružnicima. Kao u svakim fazama, postoje njihovi pozitivni i negativni faktori. U koliko partneri osjećaju međusobnu bliskost, potrebu za prijateljstvom, privlačnost prema partneru, odsustvo ljubomore njihov stepen zadovoljstva u braku će biti veći. Nasuprot tome, ako među njima ne postoji bliskost, emocija, privlačnost, prisutnost ljubomore, takvi parovi će konstantno osjećati stepen uzajamnog nezadovoljstva. Zadovoljni parovi će ulagati napore i usavršavati svoj odnos, ulagati napore kako bi odnos ostao nepromijenjen, i kao alternativu neće imati potrebu za drugim partnerom. Sa druge strane, kod nezadovoljnih partnera njihov odnos će se dodatno pogoršati, jer ne ulažu napore da se isti promijeni, i u tim momentima jedino od rješenja smatraju ispravni prestanak bračne zajednice, kao i mogućnost za novim partnerom.

2. Razvod braka

Razvod braka predstavlja značajnu tekovinu savremenog svijeta. Razvod braka predstavlja dio života. Istovremeno, priznavanje prava na razvod predstavlja proširenje granica ljudskih sloboda. Zato je pravo na razvod u savremenom društvu postalo dio ustavnih i ljudskih sloboda. Sa druge strane rastavljanje i razvod predstavljaju za bračne parove, kao i za porodicu vrlo stresne procese koji u sebi sadrže mnogo ambivalentnih situacija, neizvjesnosti, optužbi i sumnju u vlastite snage, čak i kad oba partnera odluče da se sporazumno raziđu. Često ni sami nisu svjesni šta se njima dešava i u većini slučajeva to je jedan bolan i razoran proces nakon koga će trebati dosta vremena

sa se oporave. Razvod se smatra jednim od najsloženijih problema koje razumno biće treba razriješiti. Razvod nije jednokratna promjena u životu supružnika, već on predstavlja seriju složenih stresnih iskustava kako za supružnike tako i za njihovu djecu, porodicu pa i širu rodbinu. U većini slučajeva jedan partner inicira proces, a drugi je u pravilu manje spreman za tako radikalni korak iako može da osjeća isto. Nespremnost može biti uzrokovana finansijski, emocionalnim ili nekim drugim razlozima, a često druga strana može biti sasvim iznenađena prijedlogom za razvod. Budući da brak u većini društava ima značenje zrelosti, društvenog identiteta i ugleda, razvod u mnogim sredinama može predstavljati pad na ispitu zrelosti i odgovornosti, dok u drugim pak može imati pozitivno značenje, kao konačna odluka za novi početak. Krešo, Pašalić se bavila ovim pitanjima i smatra da svaki razvod prolazi kroz nekoliko faza i većina se slaže da se tu može govoriti o 4 uzajamno povezana i isprepletena stadijuma, a zatim o još dva stadijuma nakon razvoda. kako je to predstavljeno u sljedećoj tabeli.

Tabela br.2 Faze kroz koje prolaze bračni partneri i porodica u toku razvoda

Faze:	Prethodno ponašanje:	Razvijanje problema:
Razvod		
1. Odluka o razvodu	Prihvatanje nesposobnosti da se uspješno razriješi bračna tenzija i da se nastavi uspješan odnos.	Prihvatanje zasluga samo jedne strane za raspad braka.
2. Planiranje razlaza	Podržavanje samostalnosti svih dijelova sistema.	Zajednički rad na pitanjima života jednoroditeljske porodice, posjete i finansijska pitanja. Rasprava sa širom rodbinom oko razvoda.
3. Odvajanje	Spremnost da se nastavi zajednička roditeljska briga oko djece kao i zajedničko finansiranje.	Oplakivanje gubitka cjelovite porodice. Restrukturiranje bračnih i roditeljskih odnosa, finansiranje i navikavanje na odvojeni život. Ponovno reguliranje odnosa sa širom

		porodicom i odnosi sa supružnikovom rodbinom.
4. Razvod	Dalji rad na emocionalnom razvodu: prevazilaženje uvreda, ljutnji, krivice itd.	Oplakivanje gubitka cjelovite porodice i nastupanje sna o ponovnom ujedinjavanju. Potapanje nade, snova i očekivanja od braka. Održavanje veze sa širom rodbinom.
Poslije razvoda		
5. Jednoroditeljska porodica	Spremnost da se preuzme finansijska odgovornost, da se nastave roditeljski kontakti sa bivšim supružnikom, podrška djeci u održavanju kontakata sa bivšim supružnikom i njegovom rodbinom.	Dogovaranje o fleksibilnom obliku posjećivanja bivšeg supružnika i njihove rodbine. Stvaranje novih finansijskih izvora. Građenje novih društvenih odnosa.
6. Odvojeni roditelji	Spremnost da se održavaju roditeljski kontakti bivšeg supružnika sa djecom.	Pronalaženje puta za održavanje roditeljskih odnosa sa djecom. Podržavanje finansijske odgovornosti prema bivšoj supruzi i djeci. Građenje novih društvenih odnosa.

(Izvor; Adili Pašalić Kreso, 2012. st. 152-153)

Na osnovu prikazane tabele dolazimo do saznanja da sve počinje predfazom emocionalnog razvoda, koji može, ali i ne mora uključiti fizičko odvajanje. Tek kasnije, kada oba supružnika konstatuju da je brak zbog stalnog pogoršavanja bračnih odnosa toliko poljuljan može doći i do fizičkog razdvajanja. U ovom stadijumu dolazi do razbijanja iluzija o supružniku, do erozije međusobnih odnosa i do naglašene potrebe za odvajanjem. Supružnici se fokusiraju isključivo na

slabost i nedostatke onog drugog, optužujući jedan drugog za bračna nezadovoljstva, česta su verbalna i neverbalna vrijeđanja, izbjegavanje i odsustvo svake pažnje prema partneru. Prvo se javljaju naglašeni i konstantni emocionalni razdori koji mogu i ne moraju uključivati i fizičko razdvajanje. Podstaknut od jednog partnera, rjeđe od oba istovremeno, brak dolazi u fazu u kojoj oba partnera zaključuju da je brak ozbiljno poljuljan. U toku ovog stadija dolazi do razbijanja iluzija, erozije odnosa i zahlađenja, pri čemu se oba supružnika fokusiraju na slabost i nedostatke onog drugog i uzajamna optuživanja za bračna nezadovoljstva. Česta su verbalna i neverbalna vrijeđanja, izbjegavanja, odsustvo pažnje, kao i samosažaljenja i povlačenje u sebe. Ponekad supružnici pronalaze druge supružnike izvan braka. Prvu fazu samog procesa čini odluka o razvodu, zatim planiranje razlaza, odvajanje ili rastava, razvod, jednoroditeljska porodica nakon razvoda, roditelj koji je napustio porodicu.

Smatra se da su kritične godine braka od druge do sedme godine kao i to da su razvodi češći u gradu nego na selu. Ukoliko ponovo ne sklope brak partneri dugo pate od usamljenosti, depresije ili dugotrajnog nezadovoljstva. Iako oba partnera pate, svako na svoj način, zbog raspada braka, zabilježeno je da posljedice razvoda osjećaju mnogo više žene nego muškarci i to prvenstveno zbog finansijskih razloga. Budući da djeca pretežno ostaju sa majkom ona dijele sa njom materijalne nedaće sa kojima se ona susreće.

3. Razvod braka kao ljudsko pravo

Pitanje braka i razvoda oduvijek je bilo od posebnog interesa. Brak i institut razvoda braka prošli su razne faze. U Bosni i Hercegovini brak je dobi vjerski karakter oko 13.vijeku i ta popularnost traje sve do kraja Drugog svjetskog rata. Međutim, u drugim evropskim zemljama, pod uticajem Reformacije, filozofije u periodu od 16. do 18. vijeka kao i Francuske revolucije, brak gubi vjerski karakter mnogo ranije nego je to slučaj sa zemljama bivše Jugoslavije. Za vrijeme Francuske buržoaske revolucije dolazi do stvaranja Deklaracije o pravima čovjeka i građana 1789.godine, i tada se razvila ideja o razvodu braka koja traje i danas. Građanski brak je uveden u Francusku 1791. godine kada francuski Ustav proglašava u članu 7 da „zakon smatra brak građanskim ugovorom“.⁶ Revolucija je unijela velike izmjene u dotadašnje zakonodavstvo o braku. Brak je proglašen kao običan građanski ugovor, te uticaj crkve polako slabi. Od tada nastoji se da se brak

⁶ Jančić, Cvejić, O., „Brak i razvod između prošlosti i budućnosti“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 2/2009, st. 63-87.

i razvod braka iz vjerske nadležnosti prebaci na građansku nadležnost, tj. nadležnost države. Opiranje crkve da se razvod braka stavi pod kontrolu države traje sve do sedamdesetih godina 20.vijek. Marksistički teoretičari razvili su ideju da će tih godina biti neophodno razviti razvod kao društvenu instituciju. Engels je zastupao tezu da razvod ima etičko opravdanje ako ne postoji obostrana ljubav između supružnika⁷. Oktobarska revolucija iz 1917. promovisala je slobodu razvoda braka pozivajući se na princip ravnopravnosti između muškarca i žene. Prema Dekretu iz 1917.godine brak se mogao razvesti na osnovu nemotivisane izjave oba bračna supružnika (sporazumni razvod) ili na osnovu izjave jednog od njih. Revolucionarno učenje o slobodi i ravnopravnosti polova dovodi do promjena u jugoslovenskom zakonodavstvu. Donošenjem Osnovnog zakona o braku 1946. godine ukinuta je dotadašnja nadležnost vjerskih zajednica u bračnim i porodičnim stvarima i ta su pitanja prenesena na nadležnost države.

Poslije Francuske, građanski brak se uvodi i u druge evropske zemlje i to u Holandiji 1795.godine, u Belgiji 1796. godine, Rumuniji 1864. godine, u Mađarskoj 1894. godine, Portugaliji 1910. godine, u Sovjetskom Savezu 1917. godine itd. ⁸Poslije Drugog svjetskog rata počeo se vjerski brak odvajati od građanskog, međutim zbog tadašnjeg socijalističko/komunističkog režima istopljavanje vjerskih obreda je bilo apsolutno nepoželjno. Današnja situacija je potpuno drugačija. Religiozne slobode su vrlo široko garantovane. Religija je privatna stvar svakog pojedinca, i zaključivanje takvih brakova nema nikakve pravne posljedice. Jedina priznata forma braka je građanski brak i shodno tome sudski razvod. Međutim u posljednje nekoliko desetljeća broj vjerskih brakova je povećan. Porodična zadruga, u kojoj živi više generacija nestaje, te preovlađuje nuklearna porodica. Brak i razvod braka su regulisani Osnovnim zakonom o braku iz 1946.godine koji je važio za sve republike bivše Jugoslavije. Prema ovom zakonu razlikovali su se skrivljeni i neskrivljeni brakorazvodni uzroci. Jedan od neskrivljenih brakorazvodnih uzroka je bio i poremećaj bračnih odnosa i nepodnošljivost zajedničkog života, koji postaje najrasprostranjeniji uzrok za razvod. Međutim, ukoliko je jedan bračni supružnik bio isključivo kriv za razvod nije imao pravo da traži razvod braka. Uslijed toga dolazi do stvaranja takozvanih mrtvih brakova. Tada su ljudi ostajali u braku ali razdvojeni, sve dok nevini supružnik nije pokrenuo razvod braka. Isključivo, krivi bračni supružnik, koji je želio razvod, nije na to imao pravo bez obzira što njihov

⁷ K. Marks, F. Engels, „Poreklo porodice, privatne svojine i države“, Dela, ToOM 32, Beograd, 1978.god., str.96.

⁸ V.Bakić, „Porodično pravo u SFRJ“, Savremena administracija, Beograd, 1982, str.73.

brak godinama nije imao bračnu sadržinu („Prazna školjka“⁹). Isključivo krivi bračni drug je najčešće, nakon prekida zajednice života, zasnova vanbračnu porodicu, ali pravno nije bio u mogućnosti da legalizuje status. Sudska praksa je ipak našla rješenje za mrtve brakove na taj način što je poslije dugogodišnjeg odvojenog života priznala pravo na razvod braka i isključivo krivom bračnom supružniku, polazeći od toga da je prvobitna isključiva krivica prerasla u običnu krivicu. U početku se zahtijevalo da odvojeni život traje najmanje tri godine, a kasnije to vrijeme je svedeno na godinu dana. Danas, ako bračni supružnik nema saznanja o drugom supružniku dvije godine može tražiti razvod braka, i u tom slučaju neće biti potreban postupak mirenja.

4. Pravo na razvod braka u međunarodnim dokumentima

Sredinom 20. vijeka, na međunarodnom planu, priznato je pravo na zaključenje braka a samim tim i pravo za razvod. Opšta deklaracija o pravima čovjeka iz 1948. godine predviđela je temelje savremenoj koncepciji ljudskih prava, u njoj se po prvi put predviđa razvod kao jedno od ljudskih prava. Takođe, Deklaracijom je predviđena potpuna ravnopravnost muškarca i žena, uz naglasak da su ravnopravni pri zaključivanju braka, za vrijeme njegovog trajanja i tokom razvoda (čl.16). Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.) ne sadrži definiciju porodice već garantuje zaštitu privatnog i porodičnog života (Čl.8) što je mnogo širi koncept nego pojam braka i budući da obuhvata različite oblike porodičnih odnosa. Drugim riječima Evropska konvencija u svojim odredbama ne misli samo na prava bračnih odnosa i odnosa između bračnih supružnika i djece, obuhvata i odnose između vanbračnih partnera, kao i homoseksualne odnose. Evropska konvencija o ljudskim pravima štiti pravo na brak i zasnivanje porodice u skladu sa nacionalnim pravom koje reguliše ostvarivanje tog prava (Čl.12), ali izričito naglašava da se pravo na sklapanje braka i zasnivanje porodice garantuje muškarcima i ženama koji su dostigli odgovarajući uzrast. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda afirmiše osnovna ljudska prava, među kojima su i prava koje se odnose na brak i porodicu. To su: pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života i pravo na slobodno sklapanje brakova. Prvim pravom štiti se privatna sfera braka i porodice od miješanja i od ograničenja porodične autonomije (čl.8), a drugim se garantuje pravo i sloboda sklapanja braka koja uključuje i pravo na ravnopravan položaj budućih bračnih drugova (čl.12). Za pitanja koja se odnose na brak i porodicu relevantna je odredba kojom se predviđa zabrana diskriminacije po osnovu pola, rase, boje kože, jezika, vjere,

⁹ Izraz je upotrebljen u engleskoj pravnoj teoriji (vidjeti u Jonathan Herring, Family Law, Oxford, Pearson-Longman, 2007, p.122)

političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovini, rođenju ili statusu kao što je brak (čl.14).¹⁰ Za razliku od prava na brak, pravo na razvod u Evropskoj konvenciji se ne pominje. Razlog za navedeno je što je u vrijeme donošenja Konvencije bio veliki uticaj katoličke crkve. Evropskoj konvenciji kasnije je pridodat i jedan broj protokola kojim se garantuje širi krug prava. Protokol br.7¹¹ utvrđuje jednakost među supružnicima prilikom sklapanja, trajanja i za vrijeme razvoda braka. Dvadeset godina kasnije, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, detaljnije su razrađene obaveze iz Opšte deklaracije. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima propisuje da se svim ženama i muškarcima jamči pravo na zaključivanje braka i zasnivanje porodice (čl.23), što je potpunije određeno njega u Opštoj deklaraciji i ima šire značenje. Takođe, značajno je i to što se u ovim dokumentima države obavezuju da osiguraju jednakost bračnih supružnika prilikom razvoda braka, te da posebno treba zaštititi djecu u takvim postupcima. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena¹², kao i Konvencija o statusu udatih žena¹³ su dva međunarodna dokumenta koji su takođe bitni za brak i bračne odnose, tako Konvencijom o statusu udatih žena u velikoj mjeri je otklonjena neravnopravnost žena, npr. kroz pravo na promjene državljanstva, tj. da promjena državljanstva muža ne može po automatizmu značiti i promjenu državljanstva zene. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena koja propisuje jednaka prava u braku i u postupku razvoda braka i posebno se bavi pitanjima koje se odnose na brak i odnose u porodici. Svi pomenuti dokumenti sadrže odredbe o braku, porodici i zaštiti djece. Danas u svijetu sve više preovladava stanovište da je sloboda ličnosti ono najdragocjenije što se treba štiti. Katalog ljudskih prava obuhvata širok spektar individualnih prava i sloboda, od kojih su mnoga relevantna za brak i porodicu. Paralelno s procesom individualizacije ličnosti na djelu je trend ograničavanja uplitanja država u sferu braka i porodice. Evropski sud za ljudska prava donio je više odluka koje se odnose na pravo poštivanja privatnog i porodičnog života. Stoga je izlišno postaviti pitanje da li je razvod braka ljudsko pravo, budući da danas nema ni jedne zemlje u Evropi u kojoj razvod braka nije dopušten. Porodični i bračni individualizam predstavlja temeljne komponente

¹⁰ Ova odredba predstavlja poseban element svakog prava koje se garantuje Evropskom konvencijom.

¹¹ Prihvaćen 1984.godine. Ovaj Protokol nisu ratifikovale V. Britanija, Danska, Grčka, Italija, Holandija, Belgija i Španija

¹² Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena je usvojena i otvorena za potpisivanje, ratifikaciju i akcesiju Rezolucijom Generalne Skupštine UN od 18.12.1979. godine, a stupila na snagu 3.9.1987. godine u skladu sa članom 27(1) BiH je izvršila sukcesiju 1.9.1993.godine.

¹³ Ova Konvencija je usvojena 29.1.1957. godine, a stupila na snagu 11.8.1958. godine.

savremenog društva bez kojih se savremena porodica ne može zamisliti. Ostvarivanje ljudskih prava otvara široke mogućnosti pojedincu, kako u zasnivanju, tako i u razrješavanju bračnih i porodičnih odnosa. Takva shvatanja nalazimo u zakonodavstvima brojnih država koje prihvataju sistem razvoda braka zbog poremećenosti bračnih odnosa. Danas prevladava mišljenje da su ekonomska, intelektualna i moralna autonomija osnov ljudskih prava, a obaveza države je da ih štiti i omogućava. Ranije kodifikacije porodičnog prava pokazale su da zakonodavac ne može obuhvatiti svu lepezu životnih situacija koje dovode do prestanka ljubavi kao osnove braka. Da li će neko ostati u braku zavisi od njegovog odnosa prema braku i bračnom supružniku i od njegove subjektivne ocjene da li je brak ispunio očekivanja. Prema tome, prekid braka predstavlja izbor pojedinca. Ipak, u liberalnim brakovima ovo je posebno ljudsko pravo stoga se može reći da danas glavno pitanje nije da li treba dozvoliti razvod već koje brakorazvodne uzroke treba predvidjeti, do kog stepena brakorazvodni postupak treba pooštriti ili ublažiti i kako u što većoj mjeri harmonizovati brakorazvodno pravo različitih nacionalnih zakonodavstava. Razvod je danas priznat u svim evropskim zemljama izuzev na Malti, koja zabranjuje razvod. Sem toga, što to nije u skladu sa teorijom o ljudskim pravima, jer koncept nerazrješivosti braka vodi stvaranju mrtvih brakova. Primjer Italije, koja je dugo bila smatrana snažnim braniocem nerazrješivosti braka, a 1970. prihvatila razvod, kao i mnoge katoličke zemlje. Tako je Španija, uvela je razvod braka 1982. godine, a zatim Argentina, 1987. godine, Irska na osnovu Ustava iz 1996. godine, Čile 2004., Peru 2008. godine. Pored Malte, razvod je zabranjen na Filipinima.

5. Brakorazvodni uzroci

U Literaturi iz oblasti porodičnog prava uzroci za razvod braka mogu se podijeliti na apsolutne i relativne brakorazvodne uzroke. O tome je pisao i Mladenović, Stjepanović i Živanović¹⁴. Pod „apsolutni“ uzrok za razvod braka podrazumijeva činjenicu čije samo postojanje, odnosno nastupanje daje opravdan osnov za razvod. Kod njega je težište na samom uzroku. Ne utvrđuje se da li je brak zbog toga teško poremećen. Posljedica se uvijek pretpostavlja. Tako, npr. ako je jedan suprug izvršio preljubu, ova okolnost predstavlja dovoljan razlog za razvod. Relativni brakorazvodni uzrok označava skup činjenica koje same za sebe nisu dovoljne za razvoda. Često nije ni moguće utvrditi šta je dovelo do potresa u braku. Dakle, sam uzrok nije dovoljan, treba

¹⁴ Mladenović, M., Stjepanović, S., Živanović, M., „Porodično pravo“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2003, st. 170.

utvrditi i posljedicu. Najpoznatiji relativni brakorazvodni uzrok predstavlja teška poremećenost bračnih odnosa. Pored navedenog postoje opšti brakorazvodni uzrok i posebni brakorazvodni uzroci. Pod opštim brakorazvodnim uzrokom podrazumijeva se činjenica, odnosno više činjenica koje svojom širinom mogu da obuhvate veći broj brakorazvodnih uzroka. Opšti brakorazvodni uzrok je rezultat saznanja da je nemoguće nabrojanjem svih mogućih povreda bračnih dužnosti iscrpiti listu životnih situacija koje mogu dovesti do razvoda. Opšti uzrok je vrlo sličan sa relativnim uzrocima. Posebni uzroci za razvod braka sadrže mnogo užu, određeniju činjenicu kao što su preljuba, rađenje o glavi, teške uvrede., zlostavljanje itd. Treći uzrok čine skrivljeni i neskrivljeni uzroci. Ova podjela u osnovi potiče iz Njemačkog prava. Ona dublje zadire u suštinu i opravdanje same ustanove razvoda, i održava istorijsku evoluciju ove ustanove. Najstariji brakorazvodni uzroci bili su zasnovani gotovo isključivo na teoriji krivice. Smatralo se da jedino skrivljeni brakorazvodni uzroci mogu da predstavljaju opravdan osnov za razvod. U sistemu razvoda, kao pravnog lijeka, najvažniji neskrivljeni uzrok se obično formuliše kao „teška poremećenost bračnih odnosa“ ili kao „nepodnošljiv zajednički život“. Pored navedenoga ovoj grupi spadaju i neki uzroci koji su mnogo više određeni, ali u čijem biću se ne nalazi krivica: duševna bolest ili trajna nesposobnost za rasuđivanje, nestalost i osuda na kaznu. Pored navedene klasifikacije u novoj literaturi postoji podjela uzroka razvoda braka na dvije grupe: uzroci koji se zasnivaju na teoriji o razvodu kao pravnom lijeku i uzroci koji se zasnivaju na teoriji o razvodu kao pravnoj sankciji.¹⁵ S tim u vezi u uzroke koje se zasnivaju navodi se o razvodu kao pravnom lijeku i postoji teška i trajna poremećenost bračnih odnosa koja je daleko najvažniji uzrok za razvod braka. On istovremeno označava i potpuno novo poglavlje u istoriji razvoda. Sa njime počinje primjena doktrine o razvodu kao pravnom lijeku, tj. razvodu bez krivice. Radi bližeg upoznavanja ovog uzroka neophodno je utvrditi tri grupe pitanja značaj „uzroka“ i odnos uzroka i posljedice; značaj pravne posljedice; značaj krivice. Značaj uzroka je opšti i relativni, što znači da kod njega postoji i jedan veći broj uzoraka. Sam povod za razvod braka nema ovakav značaj kakav ima kod posebnih, a naročito kod apsolutnih uzroka. Svaka činjenica može da dovede do opravdanog osnova za razvod. Neke okolnosti koje dovode do razvoda su vidljive i mogu se lako utvrditi, dok su neke skrivene u samoj ljudskoj prirodi i ne mogu se lako otkriti. Ovako shvaćeni uzroci koji dovode do teške poremećenosti bračnih odnosa nemaju presudan značaj. U pravnoj teoriji i sudskoj praksi dolazi do promišljanja da li sud u presudi mora navesti uzroke do kojih je

¹⁵ Mladenović, M., Stjepanović, S., Živanović, M., „Porodično pravo“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2003, st. 173.

došlo do poremećaja bračnih odnosa. Postoji mišljenje da sud treba da utvrdi uzrok, a ne posljedicu, dok sa druge strane postoji i mišljenje treba utvrditi i uzrok i posljedicu. Kod značaja posljedice ista je u centru pažnje. Težište je na jednoj ili više činjenica. Sudska presuda treba da odgovori na pitanje da li je brak suštinski propao. Presudno je samo stanje kao i kod krivice. Značaj isključive krivice predstavlja pravo da tužbu za razvod braka mogu podnijeti oba supružnika. Krivica u brakorazvodnoj parnici ima samo moralni značaj. Krivica može imati pravni značaj samo kod imovinskih posljedica razvoda braka. Razvod braka po sporazumu bračnih supružnika ili sporazumni razvod, nije uopšte brakorazvodni uzrok, već oblik traženja razvoda. Uzrok sigurno postoji, ali u ovom slučaju je prikriven i nepoznat. Za njega znaju samo bračni supružnici koji ne žele u javnosti da iznose svoje probleme kako bi na taj način dostojanstveno izašli iz bračne zajednice. Parnicom upravljaju sami bračni supružnici. Ovaj način razvoda počiva subjektivnom kriterijumu. On bi se čak mogao i shvatiti kao suprotnost razvodu zbog teške poremećenosti bračnih odnosa. Stranke su kod razvoda zbog teške i trajne poremećenosti prinuđene da se podvrgnu raspravnom načelu, dok su kod sporazumnog razvoda bračni supružnici pošteđeni ovih neugodnosti. Kod sporazumnog razvoda braka nema krivice. Ona može da postoji kao privatna stvar bračnih supružnika. Značaj ovoga uzroka raste u onim društvima gdje se ostvaruje viši životni i društveni standard i gdje žena ima ravnopravni položaj sa mužem u braku.

Proširivanjem društvenih i materijalnih mogućnosti čovjeka, brak postaje sve više lična stvar bračnih supružnika. Zaštitna funkcija braka kao jedinog izvora egzistencije za ženu sve više slabi. Društvo više nema obaveze da se miješa u lične odnose građana, iako još uvijek vrši kontrolu nad brakom sa dvije očigledne namjere da zaštiti bračnog supružnika koji je u nepovoljnom položaju; i da naročito zaštititi djecu od prevelikih sloboda njihovih roditelja. Zato ni sporazumni razvod nije potpuno „slobodan“ razvod, tako je moguće utvrditi tri oblika sporazumnog razvoda: potpuno slobodni, privatni sporazumni razvod (šerijatsko bračno pravo, Mojsijevi zakoni); Slobodni sudski sporazumni razvod (nema nikakvih ograničenja, ni u pogledu obaveza prema djeci, ni u odnosu na obaveze prema bračnom supružniku); ograničeni sudski sporazumni razvod (zakon uslovljava sam sporazum o razvodu braka prethodnim ugovorom o djeci i eventualno i o drugim pitanjima).

Može se desiti i veliki broj lažnih obećanja materijalnih i drugih koristi. Sporazumni razvod braka može predstavljati zloupotrebu prema društvu u namjeri da se nezakonito dođe do stana ili da se izigravaju poreski organi, ili da se poveća zemljišni maksimum. Zato se društvena kontrola nad sporazumnim razvodom ostvaruje u sudskom i upravnom postupku.

Treći dio

Razvod braka roditelja i poštivanje najboljih interesa djeteta u međunarodnim dokumentima i zakonodavstvu BiH

1. Međunarodni standardi

Razvod braka čini jednu veliku promjenu u djetetovom životu. Roditelji često misle da je razvod braka samo njihova stvar i da se ne tiče djeteta, a još češće misle da je njihovo dijete dovoljno veliko da razumije takve stvari. Dijete bez obzira na dob ima potrebu za pripadnošću, ljubavlju, toplinom, sigurnošću. Tokom rastave ovi osjećaji se narušavaju, te koliko god dijete bilo staro ono nikada nije spremno za razvod roditelja. Mnogi autori navode da postoje dvije najosjetljivije dobi za razvod, a to su predškolska dob i adolescencija ili pubertet. Prije razgovora s djetetom o toj temi, roditelji se moraju dobro pripremiti za razgovor i moguća pitanja. Trebaju razmišljati kako će to uticati na djecu. Saopštiti djeci da se brak raspada nije lako, ali roditelji u takvim situacijama treba da budu iskreni. Kod djeteta razvod predstavlja jedno od najvećih izvora stresa, ne samo zbog udaljenja jednog od roditelja već i zbog same situacije koju djeca procjenjuju opasnom. U takvim okolnostima roditelji treba da poštuju najbolje interese djeteta, u skladu sa brojnim međunarodnim dokumentima posebno u skladu sa odredbama Konvencije o pravima djeteta koje su najvećim dijelom implementirane u odgovarajuća zakonodavstva BiH.

1.1. UN Konvencija o pravima djeteta

Prema UN Konvenciji o pravima djeteta (1989) svaka država potpisnica je u obavezi da u svakom pojedinačnom slučaju primjenjuje i poštuje princip najboljeg interesa djeteta, pa tako je u svaka institucija kao što je npr. CSR. Princip najboljeg interesa djeteta treba poštovati u svim aktivnostima koje se tiču djeteta, pa tako i tokom i poslije razvoda braka djetetovih roditelja. U KPD se posebno naglašava odgovornost roditelja za podizanje i razvoj djeteta, tako da je najbolji interes djeteta i roditeljeva briga. Da bi roditelj adekvatno vodio brigu o djetetu, država je dužna da pruži pomoć roditeljima, ali i da obezbjedi razvoj ustanova i službi za zaštitu djece. U vezi s navedenim KPD (čl. 4.), obavezuje "države potpisnice da će poduzeti sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mjere" neophodne za ostvarivanje prava priznatih ovim dokumentom, kao i da će "u pogledu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, države potpisnice poduzeti takve mjere maksimalno koristeći svoja raspoloživa sredstva, a gdje je to potrebno, u okviru međunarodne suradnje". Osim toga, državne institucije moraju implementirati zakone sprovodi u praksi. S tim u vezi, kod donošenja odluka koje se odnose na djecu, zaposleni u institucijama, moraju imati na umu da je suština takvog principa u tome da dijete, u zavisnosti od svoje psihičke i fizičke razvijenosti, samo izrazi šta su njegovi interesi. Poštovanje principa najboljeg interesa djeteta u određenim okolnostima nije lako ispoštivati. To je posebno prisutno u slučajevima kada su želje

djeteta u suprotnostima sa njegovim interesima. Takođe, pojedini autori pokušavaju napraviti razliku između „interesa“ i „dobrobiti“ djeteta, pa se tako navodi da se interes više odnosi na određenu korist, ili standardizovani način života djeteta u kojem se kreće. Riječ „dobrobit“ se više smatra srećnim, u ovom slučaju, srećnim djetinjstvom. Riječ dobrobit utemeljeno je na najljepšim formama, uz pomoću kojeg će dijete odrasti u dobru i kvalitetnu ličnost. Sreća je imati dobre, razborite, odmjerene, ugledne, plemenite roditelje, tokom školovanja imati dobre učitelje i profesore, živjeti u standardnom ambijentu doma i skladnog porodičnog okruženja.¹⁶ Prema odredbama aktuelna zakonodavstva u BiH državne institucije koje imaju najviše odgovornosti u provođenju ovog principa su: CSR, pravosuđe, školske i zdravstvene ustanove. Stručnjaci u ovim ustanovama, a posebno u CSR, nerijetko nalaze se u procjepu između zakonodavno uređenih prava s jedne strane, i stvarnih mogućnosti s druge strane. Često nisu u mogućnosti ispoštovati sve zakonske odredbe jer zavise od ekonomsko socijalnih i političkih uslova društva.¹⁷

1.2.Preporuka Vijeća Evrope No.R (98)

Prema preporuci Vijeća Evrope No.R (98)1 evropske države trebaju se rukovoditi načelima sadržaja u ovim dokumentima i primjenjivati u propisima o porodičnom posredovanju i praksi posredovanja. U skladu sa tim države bi trebale obezbjediti da se postupak posredovanja vodi u skladu sa sljedećim deset načela:

1. načelo nepristrasnosti, u odnosu na strane u sporu;
2. načelo neutralnosti posrednika, u odnosu na ishod postupka posredovanja;
3. načelo poštivanja i jednakosti;
4. načelo dobrovoljnosti prihvatanja rješenja od stranaka;
5. načelo privatnosti provođenja postupka posredovanja;
6. načelo povjerljivosti rasprave o toku posredovanja i zabrane kasnije objavljivanja podataka;
7. načelo obaveznosti informisanosti stranaka o mogućnostima korištenja bračnog savjetovališta;

¹⁶ Miković, M, „Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad”, Magistrat, Sarajevo, 2004., str. 22.

¹⁷ Miković, B, „Najbolji interes djeteta- Obaveza i odgovornost nadležnih institucija“, Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, 2013, st. 223.

8. načelo obaveznosti posrednika da u svom postupanju uvijek polazi od najboljeg interesa djeteta;
9. načelo obaveznog utvrđivanja pitanja, da li je u prošlosti dolazilo do nasilja u porodici, ako bi se došlo do pozitivnog odgovora, da bi se mogao obustaviti postupak;
10. načelo pravnog informisanja, jer je posrednik obavezan davati obavještenja o pravnim pitanjima, ali se ne smiju baviti davanjem pravnih savjeta.

U pogledu odnosa suda i posrednika, potrebno je da sudovi, i drugi državni organi, priznaju rezultate posredovanja. Država je dužna da obezbjedi nezavisnost posredovanja i u odnosu na sudski postupak, kao i da omogući da se posredovanje provede prije, za vrijeme ili nakon sudskog ili drugog pravnog postupka. Država treba, u zakonodavnim rješenjima, da obezbjedi prekidanje pravnog postupka kako bi se omogućilo provođenje posredovanja.¹⁸

2. *Zakonodavstvo BiH*

Određeni uslovi i postupak sklapanja braka, te prestanak, poništenje i razvod braka, kao i procedura posredovanja za bračne i vanbračne partnere koji imaju djecu nad kojima vrše starateljstvo u zakonodavstvu BiH posebno su propisani okviru tri porodična zakona i to: PZ RS, PZ FBiH, PZ BD.

2.1. *Porodični zakon Republike Srpske*

Donošenjem novog PZ RS iz (2023.) bitne novine se značajno odnose na reformisan postupak mirenja bračnih partnera. Prema novom PZ RS mjesno nadležan organ starateljstva je onaj na čijem području bračni supružnik koji pokreće postupak mirenja ima prebivalište, odnosno boravište, ili organ starateljstva na čijem su području bračni supružnici imali svije posljednje zajedničko prebivalište, odnosno boravište. Izmjena se odnosi i na vremenski okvir, pa tako organ starateljstva zakazaće ročište za pokušaj mirenja na koje će pozvati oba bračna supružnika u roku od 15 dana od dana pokretanja postupka mirenja. Punomoćnici ne mogu na ročištu zastupati bračne supružnike niti mogu prisustvovati ročištu. Na osnovu (čl.59) PZ organ starateljstva pokušaćće da izmiri bračne supružnike, a po potrebi preporučićće im da se obrate savjetovalištvima ili drugim ustanovama koje im mogu dati potreban savjet. Postupak će se obustaviti ako se pozivu nisu odazvala oba bračna supružnika ili onaj bračni supružnik koji je pokrenuo postupak mirenja. Ako

¹⁸ Morait, B., „Mirenje i/ili posredovanje“, Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, 2012, str. 56.

na ročištu za pokušaj mirenja ne dođe do izmirenja bračnih supružnika, a organ starateljstva ocijeni da ima izgleda da bi moglo doći do izmirenja, postizanja sporazuma o zajedničkom vršenju roditeljskog prava, dogovora o održavanju ličnih odnosa ili sporazuma o visini doprinosa za izdržavanje djeteta, može odrediti novo ročište. U slučaju da se postupak obustavi, sud će tužbu ili zajednički prijedlog za razvod odbaciti. Novina u ovom PZ je ta što se na ročištu za mirenje može sačiniti sporazum koji je definisan čl. 60 ovog zakona. U postupku mirenja organ starateljstva, imajući u vidu najbolji interes djeteta, nastojiće da se bračni supružnici sporazumiju o vršenju roditeljskog prava i o izdržavanju maloljetne zajedničke ili usvojene djece, i to tako da postignu sporazum o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava, održavanju ličnih odnosa između djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi, supružanskom izdržavanju, podjele zajedničke imovine, vraćanju pokolna i svim drugim pitanjima od značaja za bračne supružnike, njihovu maloljetnu zajedničku ili usvojenu djecu, bračnu i porodičnu zajednicu koja se gasi. O ročištu za pokušaj mirenja organa starateljstva sačinjava zapisnik, koji sadrži izjave bračnih supružnika da li su se izmirili, odnosno da mirenje nije uspjelo, kao i sporazum iz člana 60. ovog zakona, ako je do takvog sporazuma došlo. Organ starateljstva je obavezan da sprovede postupak mirenja u roku od tri mjeseca od dana pokretanja postupka mirenja. Zakon je definisao u kojim slučajevima nije potrebno održavati postupak mirenja, a to je u sljedećim slučajevima: Ako je boravište drugog bračnog supružnika nepoznato najmanje šest mjeseci; Ako drugi bračni supružnik ima prebivalište ili boravište u inostranstvu; Ako je jedan od bračnih supružnika nesposoban za rasuđivanje; Kada je sudskom odlukom utvrđeno da je jedan od bračnih supružnika izvršio porodično nasilje prema drugom bračnom supružniku ili maloljetnom zajedničkom ili usvojenom djetetu, kada je sud odredio hitnu mjeru zaštite ili zaštitnu mjeru u nekoj od navedenih situacija ili kada je ndležni tužilac donio naredbu o sprovođenju istrage zbog nasilja u porodici. U gore navedenim slučajevima organ starateljstva sačinjava službenu zabilješku o nemogućnosti sprovođenja postupka mirenja u kojoj se konstatuje jedan od razloga zbog kojeg postupak mirenja nije mogao biti sproveden, a koji ima isto pravno dejstvo kao i zapisnik o neuspjelom mirenju, te ga dostavljaju bračnom supružniku koji je pokrenuo postupak mirenja. Organ starateljstva postupa na isti način u slučaju kada se na mirenje nije odazvao bračni supružnik koji nije pokrenuo postupak mirenja i koji svoj izostanak nije opravdao. Ako mirenje uspije zahtjev za ponovni postupak mirenja bračni supružnici ne mogu podnijeti u roku od šest mjeseci od dana uručenja zapisnika. Isto tako, ukoliko mirenje ne uspije bračni supružnici imaju rok od šest mjeseci da podnese tužbu ili zajednički prijedlog za razvod braka. Ono što je novina u zakonskoj osnovi jeste samostalno ili zajedničko

vršenje roditeljskog prava. U slučaju nesporazuma roditelja o vršenju roditeljskog prava odluku o tome donosi sud, uzimajući u obzir najbolji interes djeteta. Dok sud ne donese odluku o vršenju roditeljskog prava, roditeljsko pravo samostalno vrši roditelj sa kojim dijete živi. Jedan roditelj samostalno i bez odluke suda vrši roditeljsko pravo kada je drugi roditelj nepoznat, umro, proglašen za umrlo lice, kada mu je oduzeto roditeljsko pravo, kada mu je oduzeta poslovna sposobnost ili mu je poslovna sposobnost ograničena u dijelu koji se odnosi na roditeljsko pravo. Jedan roditelj samostalno vrši roditeljsko pravo kada roditelji ne žive zajedno, a zaključili su sporazum o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava, ali sud taj sporazum nije prihvatio cijeneći da nije u skladu sa najboljim interesom djeteta. Jedan roditelj samostalno vrši roditeljsko pravo na osnovu odluke suda kada roditelji ne vode zajednički život i kada nisu zaključili sporazum o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava. Isto tako, jedan roditelj samostalno vrši roditeljsko pravo na osnovu odluke suda kada roditelji ne vode zajednički život, ako je sud prihvatio sporazum roditelja o samostalnom vršenju roditeljskog prava. Prema PZ (čl. 99) sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava obuhvata saglasnost roditelja o povjeravanju vršenja roditeljskog prava jednom roditelju, o visini doprinosa za izdržavanje djeteta od roditelja sa kojim dijete ne živi i o načinu održavanja ličnih odnosa djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi. Sporazum mora biti sačinjen u pisanoj formi pred organom starateljstva ili sudom. Ako sud ocijeni da je sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava u skladu sa najboljim interesom djeteta, taj sporazum će unijeti u izreku svoje odluke. Ako sud ocijeni da sporazum nije u skladu sa najboljim interesom djeteta odluku o vršenju roditeljskog prava donosi sud. Roditelj koji ne vrši roditeljsko pravo ima pravo i dužnost da izdržava dijete, da sa djetetom održava lične odnose i da o pitanjima koja bitno utiču na život djeteta odlučuje sporazumno sa roditeljem koji samostalno vrši roditeljsko pravo. U slučaju smrti roditelja koji je samostalno vršio roditeljsko pravo, preživjeli roditelj ima pravo da traži da mu lice kod koga se dijete nalazi preda dijete. U slučaju spora u vezi ovog pitanja sud će na osnovu prijedloga i mišljenja organa starateljstva, odlučiti da li će dijete povjeriti na zaštitu i vaspitanje roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi. Novu presudu o uređenju prema kome je postupak mirenja bio faza sudskog postupka, koja se sprovodila u sudu nakon dolaska tužbe, postupak mirenja prethodi sudskom brakorazvodnom postupku, a provodi ga organ starateljstva. Pravo na tužbu u bračnom sporu ne zastarijeva, niti je ograničeno drugim rokovima i uslovima, ako ovim zakonom nije drugačije određeno, niti može biti uslovljeno odredbama bračnog ugovora. Pravo na tužbu za poništenje braka i za razvod braka ne prelazi na nasljednike bračnih supružnika, ali nasljednici

bračnog supružnika mogu nastaviti već započeti postupak radi utvrđivanja da je postojao osnov za poništenje, odnosno razvod braka istican do časa smrti bračnog supružnika, u roku od šest mjeseci od časa smrti bračnog supružnika. Ovo se primjenjuje i na postupak za razvod braka koji je pokrenut zajedničkim prijedlogom ili zahtjevom za sporazumni razvod braka. Po isteku roka, sud će obustaviti postupak. Ako tužbu u bračnom sporu podnosi punomoćnik stranke, u punomoći se mora izričito navesti kakvu će tužbu punomoćnik podnijeti i iz kojih razloga. U postupku u bračnim sporovima isključena je javnost. Sud je u toku cijelog postupka dužan da nastoji da dođe do izmirenja bračnih supružnika, odnosno do postizanja dogovora o pravnim posljedicama razvoda braka u skladu sa odredbama ovog zakona. U parnicama za razvod braka tužilac može tužbu povući do zaključenja glavne rasprave bez pristanka tuženog, a s pristankom tuženog dok postupak nije pravosnažno završen. Zajednički prijedlog za razvod braka i zahtjev za sporazumni razvod braka bračni supružnici mogu povući dok postupak nije pravosnažno završen. U ovim slučajevima ako je povlačenje tužbe ili zajedničkog prijedloga za razvod braka uslijedilo nakon donošenja prvostepene presude, prvostepeni sud će rješenjem utvrditi da je presuda bez pravnog dejstva i da se postupak obustavlja. Presudom kojom se brak poništava ili se brak razvodi, sud će po službenoj dužnosti odlučiti i o vršenju roditeljskog prava, izdržavanju zajedničke djece, održavanju ličnih odnosa djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi, kao i o izdržavanju bračnog supružnika, ako je on to zahtijevao. Presudom kojom sud odlučuje o vršenju roditeljskog prava, ako je to potrebno, nalaže licu kod kojeg se dijete nalazi da ga preda roditelju kojem je povjereno vršenje roditeljskog prava. Ako se u bračnom sporu rješava i o vršenju roditeljskog prava, održavanju ličnih odnosa djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi i izdržavanju djeteta, organ starateljstva učestvuje u tom postupku radi zaštite interesa djeteta. U postupku razvoda braka, organ starateljstva sudu dostavlja nalaz i stručno mišljenje (sa prijedlogom) o uređenju vršenja roditeljskog prava, održavanju ličnih odnosa djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi i izdržavanju djeteta, a ako su roditelji postigli sporazum o ovim pitanjima, organ starateljstva dostavlja svoje mišljenje o usklađenosti tog sporazuma i najboljeg interesa djeteta. Organ starateljstva ovlašćen je da iznosi i činjenice koje stranke nisu navele i predlaže da se izvedu potrebni dokazi, da ulaže pravna sredstva i preduzima druge parnične radnje. Sud koji rješava bračni spor ili vodi postupak u kojem se odlučuje o pitanjima koja se tiču djeteta obavještava organ starateljstva o postupku radi zaštite prava i interesa djeteta i poziva organ starateljstva na sva ročišta, te dostavlja sve odluke donesene u tom postupku. Sud će naložiti organu starateljstva da dijete, u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću, upozna sa mogućnošću učestvovanja u svim postupcima u kojima se odlučuje o pitanjima koja se tiču djeteta.

U toku postupka mirenja, kao i u toku postupka u bračnim sporovima, organ starateljstva će po službenoj dužnosti rješenjem urediti održavanje ličnih odnosa djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi. Žalba protiv rješenja iz ne zadržava izvršenje rješenja. Rješenje ostaje na snazi do druge odluke suda ili pravosnažnosti presude o tim pitanjima. U toku postupka u bračnim sporovima, sud može po službenoj dužnosti rješenjem odrediti privremene mjere u vršenju roditeljskog prava i izdržavanja djeteta. Privremene mjere sud može odrediti i u korist bračnog supružnika po njegovom prijedlogu. Žalba protiv rješenja ne zadržava izvršenje rješenja. Privremena mjera ostaje na snazi do donošenja druge privremene mjere ili do pravosnažnog okončanja postupka o tim pitanjima.

2.2. Porodični zakon Brčko Distrikta BiH

Postupak mirenja bračnih partnera u PZ BD slično je postupku u PZ RS. Tako prema čl. 40 ovog zakona sud će po prijemu tužbe odnosno sporazumnog zahtjeva za razvod braka, ako bračni supružnici imaju zajedničku maloljetnu ili usvojenu djecu ili djecu nad kojom je produženo roditeljsko pravo, zatražiti od organa starateljstva da pokuša mirenje bračnih supružnika. Organ starateljstva u skladu sa navedenim zakazat će ročište za pokušaj mirenja, s tim da, za razliku od RZ RS, u PZ BD nema rok za održavanje mirenja. Ukoliko se u toku postupka bračni supružnici ne izmire, organ starateljstva nastojat će da se sporazumiju. U PZ BD proširen je sadržaj posredovanja i isti se bavi i imovinskim pitanja zajedničke maloljetne djece, ali je u tom pogledu, ostao na užem području medijacije, nego što je propisano u PZ RS, u kojem je pored statusnih i imovinskih pitanja zajedničke maloljetne djece, postupak mirenja sadržajno proširen i na postizanje sporazumnog rješenja o pitanju izdržavanja i uređenja imovinskih odnosa partnera, kao i svim ostalim pitanjima od značaja za supružnike, njihovu maloljetnu djecu, bračnu i porodičnu zajednicu koja se gasi, jer se supružnici ne mogu izmiriti.

2.3. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine

Za razliku od PZ RS i PZ BD, umjesto mirenja, kao oblika medijacije PZ FBiH propisao je posredovanje. Posrednik je fizičko ili pravno lice koje ispunjava uslove propisane od strane federalnog Ministra za rad i socijalnu politiku, a kojeg je nadležni ministar izabrao putem javnog konkursa i uvrstio u spisak koji se vodi u federalnom Ministarstvu pravde (Čl.45). Zahtjev za posredovanje bračni partneri podnose ovlaštenom posredniku, prije pokretanja postupka za razvod braka, ako imaju zajedničku maloljetnu djecu, odnosno djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, a takav zahtjev mogu podnijeti i bračni partneri koji nemaju djece. Ovlašteni posrednik,

na čijem području podnosilac zahtjeva ima prebivalište odnosno boravište, ili na čijem su području bračni partneri imali posljednje zajedničko prebivalište, zakazuje, u roku od osam dana, postupak posredovanja. U postupku posredovanja bračni partneru učestvuju lično. Postupak posredovanja, onako kako je uređen u PZ FBiH svodi se na postupak mirenja, jer se kao i mirenje sastoji od dvije faze: istraživanja i uklanjanja uzroka poremećaja bračnih odnosa i faze mirenja bračnih partnera. Savjetodavnu ulogu, u odnosu na bračne partnere koji se nalaze u konfliktu, mogu imati i bračna savjetovaništa i druge slične ustanove. Postupak posredovanja obuhvata i upoznavanje bračnih partnera, od strane izabranog posrednika, na posljedice razvoda braka, a naročito posljedice koje teško pogađaju djecu. Neodazivanje posrednikovom pozivu, slično kao u PZ RS, dovodi do obustave postupka, ali postoji izuzetak ako bračni partner koji se nasilnički ponašao, a njegov izostanak ne dovodi do obustave postupka (Čl.49). Ako bračni partner nakon obustave postupka posredovanja podnese tužbu ili zahtjev za sporazumni razvod, sud će takav zahtjev odbiti. Takođe i u PZ FBiH, ako se bračni partneri ne izmire, posredniku se nalaže da rješava statusna pitanja maloljetne djece (o tome gdje će djeca živjeti, na koji način će održavati odnose i kontakte sa roditeljem sa kojim ne živi), o djetetovom izdržavanju i ostalim sadržajima roditeljskog staranja (Čl.50). Bračni partneri ne postignu sporazum ili ga postignu ali on nije u najboljem interesu djeteta, organ starateljstva će nastojati stručno riješiti ova pitanja.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da je posredovanje vrsta alternativnog rješavanja sporova i da ono ne uključuje mirenje bračnih partnera i uređivanje posljedica razvoda braka, budući da se PZ FBiH ovo pitanje povjerio ovlaštenim posrednicima. Stoga u odredbama PZ FBiH nije došla do izražaja ideja bračnog posredovanja, kao postupka omogućavanja bračnim partnerima postizanja civilizovanog razvoda i što bezbolnijeg okončanja braka. Umjesto takvog pristupa zakonodavca uveden je mješoviti model koji sadrži elemente spašavanja braka mirenjem i elemente posredovanja kao mogućnosti izbjegavanja katastrofalnih posljedica razvoda braka.¹⁹

3. Preliminarna procjena pozitivno-pravnih rješenja

Pošto se unutar Bosne i Hercegovine razvija više paralelnih sistema mirnog rješavanja bračnih i porodičnih sukoba trebalo bi pokušati objediniti napore za iznalaženje najpovoljnijeg modela vansudskog, mirnog rješavanja bračnih i porodičnih sukoba. Mora se istaći da zagovaranje mirnog sporazumijevanja i dogovaranja, te razvitak posredovanja i sličnih alternativnih načina rješavanja

¹⁹ Morait, Branko, 2013, "Mirenje i/ili posredovanje" Pravni fakultet Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru, Zbornik radova, st.61.

sporova ne spriječava građanima pristup sudu, kao jednom od osnovnih ljudskih prava. Terminološki, izraz medijacija odgovara posredovanju, dok izraz concilijacija znači mirenje²⁰. Posredovanje je nov termin za poznati, porodičnopravni institut, pokušaj mirenja bračnih drugova, ili obuhvata i druge aspekte pružanja stručne pomoći u slučajevima poremećenih porodičnih odnosa. Danas je sve više razvoda, i navodno država iznalaže sredstva za savladavanje ovog društvenog problema. Pravosuđe je sredstvo koje pruža temelj za pravedno rješavanje ovih pitanja. Država uviđa da samo pravosuđe ima svoja ograničenja. Od suda se traži odluka o osnovnom pravnom pitanju, razvrgnuća bračne zajednice, i donošenja pravednih odluka o pratećim pravnim pitanjima statusnog i imovinskog karaktera. Sud nije savjetodavni organ niti ustanova u kojoj se mogu liječiti poremećaji u međuljudskim odnosima iz okvira braka i porodice. Suđenje pred državnim sudom se svrstava u evaluacijski postupak ocjenjivanja prava stranaka, dok mirenje ima više facilitacijski karakter. Otuda se izlaz počeo tražiti u raznim oblicima mirnog rješavanja porodičnih nesporazuma, kao što je medijacija, posredovanje, mirenje, savjetovanje, pokušaj mirenja sa savjetovanjem i sl. Mada su im ciljevi mirenja i posredovanja zajednički i isprepletani, moguće je uočiti sličnosti i razlike među njima. Pod mirenjem se treba podrazumijevati svaki onaj postupak u kojem osoba koja ga provodi nema ovlaštenje da izrekne obavezujuću meritornu odluku-presudu, koja se može izvršavati kao i sudske odluke. Glavne osobine mirenja su neformalnost i fleksibilnost, dobrovoljnost i neobaveznost, širok krug mogućih rješenja, prospektivnost i regulatornost, brzina postupanja. To se obrazlaže tako što se mirenje razlikuje od drugih metoda rješavanja sporova, jer se nastoji vlastitim snagama riješiti spor. Mirenje nije moguće u odsustvu jedne od stranaka, ali je moguće učiniti obaveznim pokretanje postupka mirenja odlukom suda. Svrha mirenja nije da se utvrdi ko je u pravu, a ko je kriv, nego se sa njim žele istražiti interesi, motivi i želje stranaka. Zbog toga je mirenje okrenuto budućnosti, a ne prošlosti. U mirenju se ne može djelovati na prošlost, ali se utiče na taj način da se ne stvaraju konflikti u budućnosti. Zbog toga okončanje mirenja neće biti u formi sudskog ili vansudskog poravnjanja. Uspješno okončano mirenje dovodi do nastavljanja sudskog postupka, a čak i ako ne dovede do izmirenja, može postići sporazum o nekim elementima spora i tako olakšati dalje procesuiranje. Postupak mirenja je u pravilu kratkotrajan. Medijacijom bi se mogla uspješno rješavati pojedina pitanja koja su akcesorna u bračnom sporu, kao što je pitanje imovine, regulisanje odnosa roditelja i djece, izdržavanje. Iz svega navedenog dolazimo do zaključka da je

²⁰ Uzelac,A, “ Mirenje kao alternative suđenju”, <http://www.alanuzelac.from.hr/> (preuzeto dana 1.7.2020.), str.3

mirenje PZ RS isprepletano s medijacijom, kao i što je medijacija iz PZ FBiH isprepletana sa mirenjem. Mirenje na miran način rješava konflikte, uspostavlja normalne komunikacije, te uklanja spor i neprijateljstvo, obezbjeđuje održavanje ličnih kontakata, i u najboljem je interesu djeteta, te u ovom postupku se pruža stručna pomoć radi prevazilaženja sukoba i nesporazuma. Očigledno je da se postupak mirenja prepliće sa institutom posredovanja, kako danas tako i u ranijim zakonodavstvima. Kao osnovnu izmjen u pogledu nadležnosti, stvarne odnosno funkcionalne, koja je povukla liniju između posredovanja i mirenja, uočava se u tome što je posredovanje izmješteno iz organa starateljstva odnosno centra za socijalni rad u nadležnost posrednika, fizičkog ili pravnog lica ovlaštenog za posredovanje. Pravilnikom o uslovima koji mora ispunjavati osoba ovlaštena za posredovanje propisano je da ta osoba mora biti poslovno i zdravstveno sposobna sa odgovarajućom visokom stručnom spremom. Iz svega proizilazi da su posredovanje i mirenje dva odvojena postupka, ali da postojeće zakonodavstvo oba postupka povjerava jednom licu. Takvu ulogu do sada imali su socijalni radnici, dok bi od sada u FBiH posredovanje preuzeli ovlašteni posrednici. To bi bio još jedan prenos javnih ovlaštenja sa državnih organa na privatna lica.

Četvrti dio

Važnost porodice i posljedice razvoda braka roditelja na dijete

1. Važnost porodice kao zajednice u razvoju djeteta

Razvod braka djetetovih roditelja ima negativan uticaj i stvara negativne posljedice na dijete. One za njega ne ostavljaju samo neposredne reakcije u odnosu na sveukupnu situaciju, npr. činjenicu da poslije razvoda braka roditelja živi samo sa jednim roditeljem, a drugog ne viđa povremeno ili da više ne živi u istom porodičnom okruženju, u istom mjestu, ne pohađa istu školu itd, nego i na njegove, posebno psihičke reakcije na novo nastalo stanje. Za djetetovo psihofizičko funkcionisanje, njegov tjelesni, kognitivni i socijalno-emocionalni razvoj bitna je zdrava porodica. U idealiziranoj predstavi možemo gledati na porodicu kao na jedan vještački stvoren svijet, izrežiran prostor, mali univerzum brižljivo odabranih elemenata i događaja, koji bi bili što manje škodljivi za dijete i njegov razvoj. Svaki vanjski uticaji, su prethodno cenzurirani, prečišćeni, kako bi djetetu nanijelo što manje štete. Dobro zaštićeno u porodici dijete odrasta bez rizika i upušta se bez opasnosti u život izvan porodice. Nasuprot ostalima, postoje i porodice koje su same od sebe rizik za djecu. U takvim porodicama, npr. one u kojima se roditelji svakodnevno svađaju, odnos među roditeljima je poremećen, a dijete se često nalazi u procjepu između njih. Što se nastavlja i tokom razvoda braka. Takve porodice se nazivaju rizičnim i one pridonose nepovoljnom razvoju djeteta, pružajući negativno emocionalno okruženje sa čestim sukobima te neskladnim funkcionisanjem članova porodice.²¹ Osim negativnog emocionalnog okruženja disfunkcionalna porodica ne zadovoljava ni osnovne potrebe djeteta poput razvijanja osjećaja vrijednosti, prisnosti povezanosti, osjećaja odgovornosti, osjećaj radosti i sl. U porodičnom ambijentu dijete će naučiti da bude voljeno i da voli. Uložiti će sve svoje emocionalne potencijale putem kojih će postepeno naučiti kako da ih kontroliše, gradeći postepeno svoja osjećanja. Porodica pruža nevjerovatnu raznovrsnost odnosa u jednoj tako maloj zajednici. Ona objedinjuje odrasle i neodrasle, moćne i nemoćne, mlade i stare, roditelje i djecu, a sve povezane vezama zajedničkog afektivnog utemeljenog života. Dijete doživljava u porodici čitavu lepezu razuđenih odnosa među individuama, koje su mnogo intenzivnije nego što se u prvi mah misli.

Odluka dvoje ljudi da imaju dijete mijenja njihov život u potpunosti. Tada dijete treba da postane ravnopravan član porodice, jer odluke koje se donose u porodici ne utiče samo na supružnike već i na dijete. Rođenje djeteta mijenja mnogo toga pa tako i odnose između bračnih partnera. Uprkos ekonomskim uslovima, današnju primarnu porodicu čine otac, majka i dijete/djeca. Dijete se rađa

²¹ Čudina-Obrodović, M, Obrodović, S, „Psihologija braka i obitelji“, Golden Marketing, Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, st. 423.

sa većim sklonostima prema pozitivnim ili negativnim emocijama. Ono u interakciji sa roditeljima i ostalim članovima porodice počinju prepoznavati vlastite, ali i tuđe emocije. U koliko porodica ima kapacitet da odgovori zadacima koji proizilaze iz razvojnih faza bez ozbiljnih problema može se smatrati funkcionalnom. U ovakvim porodicama članovi imaju razvijen odnos povjerenja i međusobnog povjerenja i uvažavanja. Za razliku od ovih porodica, u disfunkcionalnim porodicama djeca preuzimaju odgovornost ili moć koja proizilazi iz uloga roditelja, a komunikacija je nejasna i konfuzna. Ovakve porodice su kontinuirano u krizi, a koja nepovoljno utiče na pravilan rast i razvoj djeteta.

Prema Lacković- Grgin (2010)²² roditeljsko ponašanje zavisi o načinu na koji roditelji percipiraju svoju ulogu. Adekvatnim obavljanjem roditeljskih uloga obezbjeđuje se formiranje ličnosti svakog pojedinca, dok neadekvatno roditeljstvo ostavlja dugoročne i nesagledive posljedice po pojedinca. Kvalitet odnosa u porodici i adekvatno ponašanje roditelja su najznačajniji faktor koji utiče na formiranje ličnih osobina i razvoj potencijala djece. „Cjelovita porodica i njen emocionalno i socijalno bliski odnosi pomažu razvoju djeteta, njegovom zadovoljstvu i samopouzdanju, te povjerenju prema okolini, dok čak i najmanje narušena povezanost predstavlja ozbiljne probleme u pozitivno odgojnom djelovanju porodice“. (Previšić, 2003)

2. Uticaj razvoda roditelja na dijete, prilagodba i reakcija

Uspješnost djetetove prilagode na razvod roditelja jednim dijelom zavisi o tome kakav odnos roditelji održavaju nakon razdvajanja. Danas postoji mišljenje da razvod braka ima posljedice dugoročne prirode, te da jednako utiče na djecu različite dobi.²³ Takođe, razvod uzrokuje kratkoročne i dugoročne posljedice za cijelu porodicu, a naglasak se stavlja na psihosocijalne, ponašajne, zdravstvene i školske poteškoće. Iako su posljedice razvoda roditelja na djecu uglavnom negativne prirode, one zavise od toga da li su djeca izmještena iz negativne ili pozitivne okoline, od čega i zavisi hoće li djeca osjetiti poboljšanje ili različite poteškoće. Postoje brojni uticaji koji olakšavaju ili otežavaju djeci prilagodbu na razvod roditelja, poput angažovanosti roditelja, prisutnosti roditeljske potpore, ali i ekonomskih poteškoća, sukoba među roditeljima,

²² Lacković-Grgin, K. (2010) Doživljaj i praksa roditeljstva u različitim životnim razdobljima. Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja, 20 (4), 1063-1083.

²³ Đapić-Roje, M, Buljan-Flander, G, „Prevencija emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja, Analiza stanja u Hrvatskoj, Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2014.

promjena škole ili mjesta stanovanja itd. (Čudina-Obradović i Obradović, 2006)²⁴. Iako se većina djece razvedenih roditelja razvije u dobro prilagođene ljude Amato i Keith navode kako ta djeca ipak pokazuju niži stupanj psihološke dobrobiti nego djeca nerazvedenih roditelja. Mnogi aspekti posljedica razvoda, poput organizacije života i mjesta boravka djeteta nakon razvoda, roditeljske manipulacije djecom, stajališta o tome što razvod čini dobrim ili lošim i dalje su neistraženi, a najveći je problem što roditelji i kreatori politika ne traže stajališta i stavove djece te samim time nisu upoznati s dječjom percepcijom razvoda. Procjenjuje se da je razvod jedno od najstresnijih životnih iskustava zbog kojeg djeca imaju emocionalne probleme. Prva reakcija djece jeste šok i zaprepaštenje čiji intenzitet zavisi od informisanosti o porodičnoj situaciji.

Sam proces razvoda prije i poslije je veoma nestabilan praćen čestim ispadima roditelja koji uključuju međusobno okrivljavanje. Djeca se osjećaju povrijeđeno kada se nalaza u unakrsnoj vatri svojih roditelja, čak i kada stoje postrani i posmatraju ih. Ono što djecu najviše povređuje je pokušaj okretanja djeteta protiv drugog roditelja. Oni osjećaju bol jer podjednako žele biti sa oba roditelja. S druge strane, većina roditelja u vrijeme razvoda braka djeluje negativno na djecu, zbog usredotočeni na sebe, ne štite djecu i ne pokušavaju naći metode kako djeci da odgovore na mnoga pitanja. Sam proces razvoda kod djeteta izaziva različite emocije, od ljutnje agresije, straha, brige i bijesa. Ako se sukobi rješavaju na dobar i pozitivan način, onda će dijete bez većih posljedica podnositi sukobe roditelja. To djetetu može poslužiti kao dobar primjer rješavanja sukoba, a ukoliko roditeljske svađe ne budu završavale primjereno, dijete će biti izloženo razvijanju osjećaja nesigurnosti, pojačanim osjećajima tuge, straha, te će imati manju sposobnost savlađivanja negativnih osjećaja, što djetetu može dugoročno naškoditi. Roditelji u samom procesu razvoda braka ne bi smjeli raditi sljedeće stvari: Grditi dijete i kažnjavati ga jer takvim stavom samo pospješuju ponašanje djeteta kao nezaštićeno biće; Zanimarivati dijete nedostatkom brige, ljubavi, podrške, poticaja te zaštite jer će dijete potaći da se još više na različite načine potvrdi da bude voljeno i prihvaćeno te se ponaša zrelije nego što ono zapravo jeste; Odbacivati pokušaje djeteta za zblizavanjem tokom razvoda braka, jer je moguće da dijete razvije osjećaj tjeskobe i da se počne ponašati mlađe ili odraslije; Prekidati dijete kada razgovara o svojim osjećajima, slušati ga te pridavati važnost njegovim osjećajima ne svrstavajući ih u kategorije „dobro ili loše“.

²⁴ Čudina Obradović M. i Obradović J. (2006): Psihologija braka i obitelji, Zagreb: Golden Marketing - Tehnička knjiga, 2007.

Odlukom roditelja za rastavom braka djetetov svijet se ruši. Za dijete je traumatično iskustvo da se dvoje ljudi, koje on bezuslovno voli, odluče za rastanak. Razvod je za dijete jedno od najznačajnijih izvora stresa. Sam proces razvoda te period neposredno prije i poslije je veoma nestabilan period praćen čestim ispadima roditelja koji uključuju međusobno okrivljavanje kojom djeca često prisustvuju. Djeca se osjećaju povrijeđeno kada se nađu u unakrsnom sukobu između svojih roditelja, te osjećaju njihovo neprijateljstvo. Zbog toga je veoma važno držati djecu što dalje od sukoba njegovih roditelja kako bi što lakše podnijeli razvod. Dijete može da ima različite reakcije na razvod njegovih roditelja, a trajanje same reakcije mogu biti različiti: inicijalne reakcije, kratkotrajne reakcije i dugotrajne reakcije²⁵. *Inicijalne reakcije*- često su vrlo kratkog trajanja, i podrazumijevaju onaj trenutak kada dijete reaguje na vijesti kada se roditelji razvode. To je za djecu trenutak šoka, a jačina šoka zavisi od toga koliko je dijete bilo upućeno u prirodu odnosa svojih roditelja te na koji način će mu se ovako bitna vijest saopštiti. *Kratkotrajne reakcije*- Različite emocionalne reakcije djece koje mogu potrajati čak i do nekoliko godina nakon razvoda, a poslije polako nestaju. Ona prikazuju djetetovu prilagodbu na sam razvod, gdje se kod neke djece može javiti depresija, a kod nekih pojačana agresija. *Dugotrajne reakcije*- One predstavljaju oblike ponašanja koje dijete nauči te postanu njegov način življenja. Bijes ponekad može usporiti djetetov razvoj ili oba roditelja. Ponekad su djeca toliko ljuta da se namjerno isključe iz svih društvenih, obrazovnih i psiholoških postignuća i aktivnosti. Od trenutka kada dijete sazna za razvod roditelja, a sve do trenutka kada počinju prihvatati promjene, djeca prolaze različite faze tipičnih emocionalnih reakcija: 1. Negiranje- U ovoj fazi djeca izbjegavaju suočavanje sa problemom, te vjeruju kako će se njihovi roditelji ipak pomiriti. Dijete se povlači u sebe, sanjare o zajednici koju je imao do tog trenutka, odbacuju realnost. 2. Bijes- Nakon povlačenja u svijet mašte, koja traje kratko, djeca shvate da su njihove želje jedno, a realnost nešto drugo. Takva realnost dijete dovodi do osjećaja bijesa. Bijes je najviše usmjeren na odrasle, prvenstveno na roditelje, zatim na ostale koji u djetetovom životu predstavljaju autoritet. 3. Nagodba- Kada djeca shvate da bijesom ne dolaze do željenih rezultata, počinje faza nagodbe sa samim sobom. Misle da će svojim boljim ponašanjem postići da njegovi roditelji opet budu zajedno. 4. Depresija- Nastaje kada dijete shvati da ni na koji način ne može uticati na razvod roditelja te da se njegovi roditelji neće pomiriti. Često za razvod svojih roditelja krive sebe, i misle da su svojim ponašanjem razdvojili roditelje. 5.

²⁵ Čudina Obradović M. i Obradović J. (2006): Psihologija braka i obitelji, Zagreb: Golden Marketing - Tehnička knjiga, 2007.

Prihvatanje- Posljednja faza u kojoj djeca uviđaju da razvod njegovih roditelja ne zavisi o njemu. Počinju polako prihvatati činjenicu da će jednog roditelja viđati manje.

Postoji različito mišljenje o tome da li razvod roditelja teže pada, djevojčicama ili dječacima. Ono što dječaka najviše pogađa je to što većina dječaka ostane da živi sa majkom. U takvoj situaciji dječacima šteti odsustvo oca kao pravog roditeljskog uzora i kao modela socijalizacije. Mnoga djeca u vrijeme raskida roditelja imaju poteškoće u socijalizaciji, jer su usmjereni na sukob koji se dešava kod kuće. Kako ne mogu da prate svoje vršnjake počinju biti nemotivisani i neusredotočeni na igru sa drugom djecom. Kod njih se javlja osjećaj tjeskobe te zabrinutosti za roditelje i njihovu budućnost.²⁶

4.3. Posljedice razvoda braka na razvoj djeteta

Ako se u porodici jave konflikti i nezadovoljstvo između supružnika porodica mora imati psihološka sredstva za prevazilaženje problema, odnosno mora biti sposobna da za rješavanje konflikta i da pronade odgovarajuća sredstva. Za većinu porodica koje prolaze kroz razvod ovaj krizni period traje godinu ili više, i za to vrijeme životi članova porodice su znatno poremećeni. Nakon razvoda braka djeca najčešće ostaju sa majkom koja zbog cjelokupne stresne situacije ne može biti idealan roditelj, jer se osjeća povrijeđeno, depresivno, usamljeno, ljuto, iako na određeni način osjećaju olakšanje nakon dugotrajnih bračnih nesuglasica. Samohrane majke preopterećene su odgovornostima, napete, nestrpljive i često neosjetljive prema potrebama djece. One obično u takvim uslovima imaju mnogo restriktivnije odgojne metode nego prije, traže poslušnost, i djeca ih doživljavaju kao osobe koje su se promijenile u manje osjetljivog roditelja. Mnogo naučnika, istraživača, naglašava da razvod ima snažniji uticaj na razvoj dječaka nego djevojčica.

4.4. Roditeljstvo i promjene porodice nakon razvod braka roditelja

Disfunkcionalno partnerstvo bitno odlikuje način realizacije roditeljskih uloga. Mnoga djeca koja su izložena iskustvu razvoda braka roditelja pokazuju emocionalne reakcije u periodu nakon razvoda braka, te se pojavljuje anksioznost, depresija, otpor kao, agresivnost kao i problem u socijalnim odnosima, ako i slabije školsko postignuće. Potpuna, zdrava porodica sa oba roditelja predstavlja najpovoljnije okruženje za djetetov kognitivni, emocionalni i društveni razvoj. U današnje vrijeme sve je više parova koji odlučuju prekinuti svoju bračnu zajednicu. Na takve

²⁶ Aračić, P., Trauma rastave i razvoda braka i obitelji, Uzroci i posljedice. Kako dalje?, Biblioteka nova evangelizacija, Osijek, 2016

odluke utiče niz faktora, a neki od njih su: preljube, svađe, nerazumijevanje, nedostatak komunikacije, nespremnost na kompromise. Ne postoji pravo vrijeme za rastavu braka. To vrijeme treba da roditelji odluče sagledavajući sve okolnosti, probleme i situacije oko sebe. Dijete bez obzira na dob i pol ima potrebu za pripadnošću, ljubavlju, toplinom i sigurnošću. Neki autori Wallerstein i Blakeslee (2006)²⁷ smatraju da je najosjetljivija dobi djeteta za razvod braka roditelja, predškolska dob i adolescencija ili pubertet. Po tome, veoma je jasno da roditelji tokom razvoda braka obrate održavaju dobru komunikaciju s djetetom, te da mu objasne zbog čega se razvode, i do kojih promjena će u njihovom životu doći. Ipak, čak i ovako postupanje ne može uticati na to da jedan broj djece ne ispolji znakove nezadovoljstva, ljutnje, krivnje i tuge. Upravo zbog toga potrebno je održavati stalnu i kvalitetnu komunikaciju sa djetetom, i primjerima pokazivati da razvod ne mijenja roditeljski odnos prema djeci. Roditelj treba zadobiti djetetovo povjerenje i dalje stvarati poticajnu okolinu u kojoj će se dijete pravilno razvijati i osjećati sigurno. Ono što bi umanjilo posljedice na dijete je normalna komunikacija njegovih roditelja, budući da razvod često ostaju u sukobu, svađaju se u prisustvu i na osnovu djece. Da bi djetetu olakšali prilagodbu na razvod, roditelji bi trebali malo odgoditi dovođenje novih osoba u djetetov život. Djeci je potrebno neko vrijeme da prebole razvod i da prihvate činjenicu da se roditelji neće pomiriti. Ali ako od razvoda do novog braka prođe znatno više vremena, mnogo je vjerovatnije da djeca neće prihvatiti novog partnera s kojim živi jer dijete nerado mijenja stečene navike. (Bujišić, 2005., str.59). Mlađa djeca se često i lako vežu za nove partnere svojih roditelja, iako na to utiče nekoliko faktora. Ako roditelj često mijenja partnere i veze, dijete se osjeća zbunjeno i tjeskobno. Kako će dijete prihvatiti novog roditeljevog partnera zavisi i od njegovog odnosa prema djetetu. Novi partneri mogu pokrenuti ljubomoru kod bivših supružnika, pa u tim slučajevima nastaju sukobi između bivših supružnika. Takvo ponašanje nosi sa sobom posljedice koje su veoma štetne za dijete. U djeteta se pojačava osjećaj krivnje, zbunjenosti, te se javlja mogućnost prekida odnosa djeteta sa drugim roditeljem. Od velike važnosti za dijete je da roditelji prije sklapanja novog braka objasne djetetu da ono ima majku i oca, te da nove osobe u njihovom životu ne mogu preuzeti tu ulogu.

4.5. Otudivanje roditelja od djece tokom i nakon razvoda braka

Nerijetko tokom razvoda braka dolazi do manipulacije djeteta od strane roditelja, posebno kod kontinuiranog odnosa djeteta sa drugim roditeljem. Ovako ponašanje roditelja prema Zakonu o

²⁷ Judith S.Wallerstein, Sandra Blakeslee, "A što s djecom? Odgoj djece prije, za vrijeme i nakon razvoda", Planetopija, 2006.

zaštiti nasilju u porodici RS smatra se nasiljem. Manipulativni oblici mogu postojati kod oba roditelja, kod onog sa kojim dijete živi ali i roditelja s kim se dijete povremeno viđa. Riječ je o nizu različitih ponašanja, koji djetetu šalje negativnu poruku o drugom roditelju sa ciljem njegovog isključivanja iz djetetovog života i otuđivanja roditelja od djeteta, iako za to ne postoji razlog. U literaturi Richard A. Gardner 1985. (prema Warshak, 2008.) navedeno ponašanje naziva „sindrom otuđenja od roditelja“, a odnose se na poteškoće koje manifestuju djeca zbog svjesnog ili nesvjesnog ponašanja jednog roditelja. S tim u vezi postoji 8 manifestacija sindroma otuđivanja u dječjem ponašanju:

1. kampanja ocrnjavanja- navode da mrze jednog roditelja te negiraju sva pozitivna iskustva koja su imali s tim roditeljem, iako su ga prije voljeli;
2. apsurdni razlozi i racionalizacije za odbacivanje roditelja- kao razloge za odbacivanje roditelja često navode beznačajne stvari poput nekih njegovih navika i sl.;
3. nedostatak ambivalencije prema roditelju koji otuđuje- jednog roditelja vide savršenog, bez mana, a drugog kao apsolutno lošeg, te o njemu navode samo mane;
4. fenomen „nezavisnog mislitelja“- insistiraju da su njihove odluke samo njihove, naglašavaju svoju volju u odlučivanju i postupanju prema roditelju kojeg odbijaju, te tvrde da niko nije na njih uticao;
5. nedostatak krivnje zbog ponašanja prema drugom otuđenom roditelju- ne pokazuju saosjećanje ili grižnju savjest za roditelja kojeg odbijaju;
6. dobar odnos sa otuđujućim roditeljem pri roditeljskim sukobima- uvijek su na strani otuđujućeg roditelja, bez obzira na to koliko su njegovi argumenti apsurdni ili neutemeljeni, ne želeći čuti argumente drugog roditelja;
7. prezentovanje posuđenog scenarija- često koriste fraze identične onima koje koriste otuđujući roditelji, koriste izraze koje ne razumiju;
8. odbacuju proširenje porodice otuđenog roditelja.

Navedena teorija naišla je na brojne kritike, prvenstveno zbog definisanja dječjeg ponašanja kao „sindroma“, nepostojanja valjanih zdravstvenih istraživanja o ovom sindromu, fokusiranosti

isključivo na jednog „otuđujućeg“ roditelja kao uzroka razvoja dječjih odbijajućih ponašanja, mogućnost zloupotrebe PAS-a kao argumenta od strane zlostavljajućih roditelja kako bi se dobilo starateljstvo nad djetetom. Neki od autora ²⁸predlagali su razne izmjene, a jedna od njih je i da se izbacivanjem termina “sindrom” i zadržavanje samo riječi otuđenje. Ipak, bez obzira na kritike navedeni pristup, odnosno uvođenje pojma “roditeljska manipulacija” tokom razvoda braka dalo je određeni doprinos i pomoglo boljem shvatanju roditeljskih i dječjih ponašanja u razvodu braka. Od velike je važnosti prilikom povjere mladb. djeteta utvrditi koji od roditelja ima bolje roditeljske kapacitete, a sve radi zaštite najboljeg interesa djeteta. Sam termin manipulacije nije sadržan u Porodični zakon RS, ali je u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS onemogućavanje kontaktiranja sa djetetom navedeno kao nasilje (čl. 6, stav 2. tačka 1.).

²⁸ Profaca, B. (2013). Roditeljstvo nakon razvoda braka. Radni materijal s nastave. Zagreb: Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Peti dio

Rezultati istraživanja

1. Rezultati istraživanja

Istraživanje na temu „Posljedice razvoda braka na djecu“ provedeno je na području opštine Pale. Za potrebe istraživanja bila je uključena JU Centar za socijalni rad Pale. Planirano je da istraživanje bude provedeno u četiri škole koje postoje na teritoriji opštine Pale, što su prihvatile samo sljedeće dvije: Srednjoškolski centar Pale, i Osnovna škola Mokro. Istraživanje je provedeno u otežavajućim okolnostima, a zbog pandemije COVID-19, a škole koje su odbile učestvovanje u istraživanju su navele odsutnost stručnih radnika, kao i veliki broj odsutnih profesora i učitelja.

Za potrebe istraživanja korištena je odgovarajuća dokumentacija Centra za socijalni rad Pale, kao intervju sa ukupno 8 ispitanika, 3 socijalna radnika i 5 drugih profesija koji su zaposleni u CSR Pale, a koji rade na poslovima porodično pravne zaštite. Takođe je provedena anketa sa ukupno 42 ispitanika u Srednjoškolskom centru i jednoj osnovnoj školi, od kojih su 31 profesor, 4 učitelja, 3 psihologa, 2 pedagoga i 2 sociologa. U nijednoj od dvije škole nije zaposlen socijalni radnik.

a) Demografski podaci o ispitanicima

Tabela broj 3: *Spolna struktura ispitanika*

Muškarci	Žene	Ukupno
10	32	42

Grafikon broj 1: *Spolna struktura ispitanika*

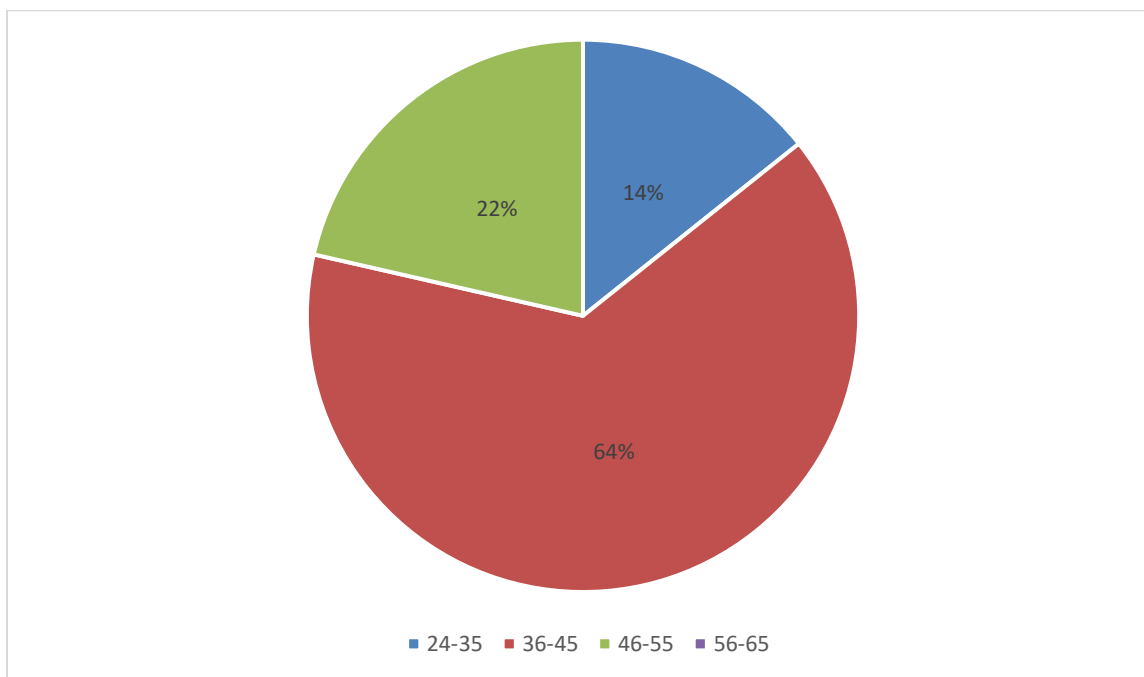

Prema dobivenim podacima vidljivo je da od ukupno 42 ispitanika njih 32 su ženskog spola što je i očekivano s obzirom na već poznatu činjenicu da se za obrazovanje kao i za pomažuće profesije više odlučuju žene, nego muškarci.

Tabela broj 4: *Struktura ispitanika u odnosu na dob*

Dob ispitanika	Muškarci	Žene	Ukupno
24-35	2	4	6
36-45	6	21	27
46-55	2	7	9
56-65	/	/	/
Ukupno	10	32	42

Grafikon broj 2: *Struktura ispitanika u odnosu na dob*

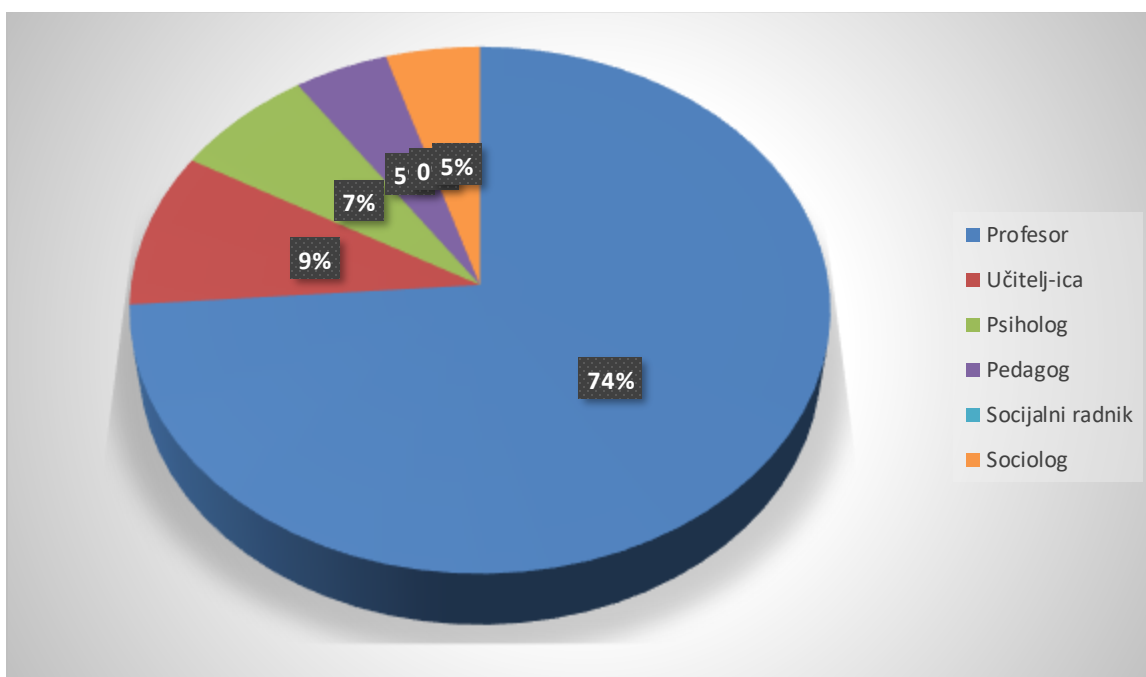

Podaci prezentovani u tabeli broj 4. pokazuju da u dobnoj strukturi ispitanika najbrojnija skupini od 36. do 45. godine što čini 64% od ukupnog broja ispitanika. Podatak da ni jedan od ispitanika nije stariji od 55 godina najvjerovatnije upućuje na zaključak je za vrijeme istraživanja veći broj ispitanika bilo odsutno sa posla, dok i ostali stariji ispitanici nisu pokazali zainteresovanje za sprovođenje ovog istraživanja.

Tabela broj 5: Zanimanja ispitanika

Profesor	31
Profesor razredne nastave(učitelj-ica)	4
Psiholog	3
Pedagog	2
Socijalni radnik	0
Sociolog	2

Grafikon broj 3: Zanimanja ispitanika

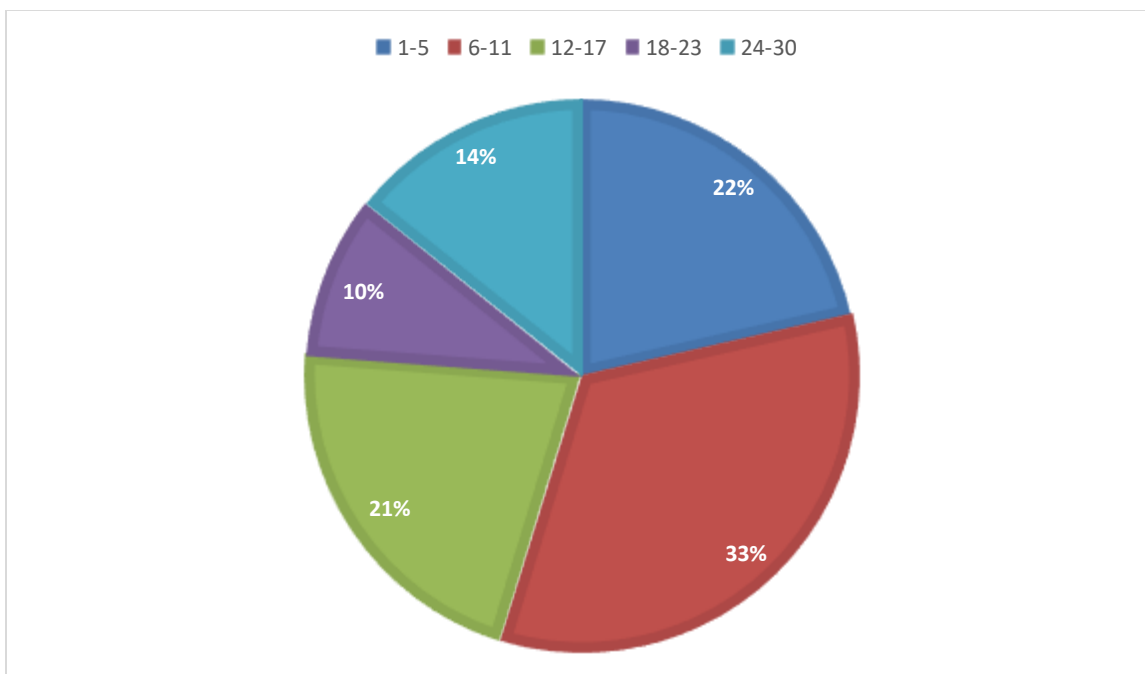

Na osnovu prezentovane strukture ispitanika u odnosu na zvanje može se zaključiti da svi imaju VSS, s tim da je zvanje profesora najbrojnije 31 ili 74% od ukupnog broja 42. Ono što se posebno skreće pažnja je ta da socijalni radnik trenutno nije zaposlen u navedene dvije škole, što upućuje na zaključak da se još uvijek ne prepoznaje njegova uloga u vaspitno-obrazovnim institucijama. Nešto bolja situacija je se psiholozima, kojih je ukupno 3 ili 7% od ukupnog broja ispitanika.

Tabela broj 6: *Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci*

Godine radnog iskustva u struci	Ispitanici
1-5	9
6-11	14
12-17	9
18-23	4
24-30	6

Grafikon broj 4: *Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci*

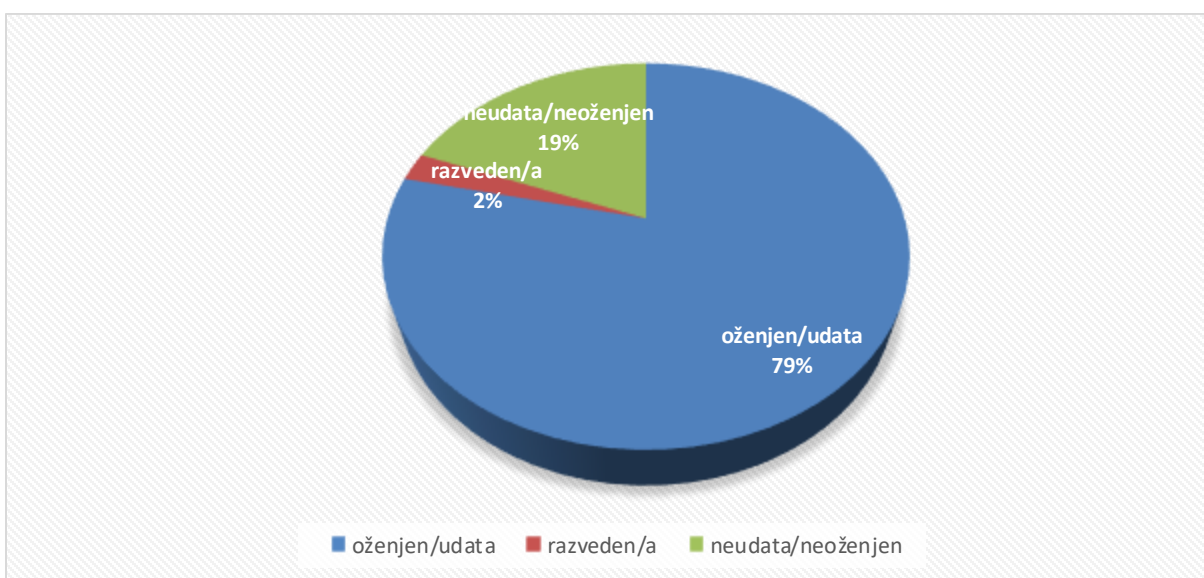

Prezentovani podaci pokazuju da je najviše ispitanika sa radnim iskustvom od šest do jedanaest godina, ukupno njih 14 ili 21%, dok je 22% ispitanika sa radnim iskustvom od jedne do pet godina, što znači da preko 50% čine mlade osobe ispod 35 godina života. Navedeni podaci su očekivani, s obzirom da korespondiraju sa starosnom strukturom ispitanika, što je prezentovano na tabeli br.4.

Tabela broj 7: *Bračno stanje ispitanika*

Bračno stanje ispitanika	
oženjen/udata	33
razveden/a	1
neudata/neoženjen	8

Grafikon br. 5: *Bračno stanje ispitanika*

Najveći broj ispitanika njih 33 ili 76% su u braku, a samo jedan od ukupnog broja 42 ispitanika je prošla postupak razvoda braka. Bračnu zajednicu nisu zasnovali 9 ili 19% ispitanika koji su mlađi od 30 godina. Navedeni podaci su očekivani s obzirom na godine života ispitanika (tab.br.4) i radno iskustvo.

Tabela broj 8: *Struktura ispitanika u odnosu na roditeljstvo*

Broj ispitanika/ roditelja	Broj ispitanika koji nisu roditelji
28	16

Grafikon broj 8: *Struktura ispitanika u odnosu na roditeljstvo*

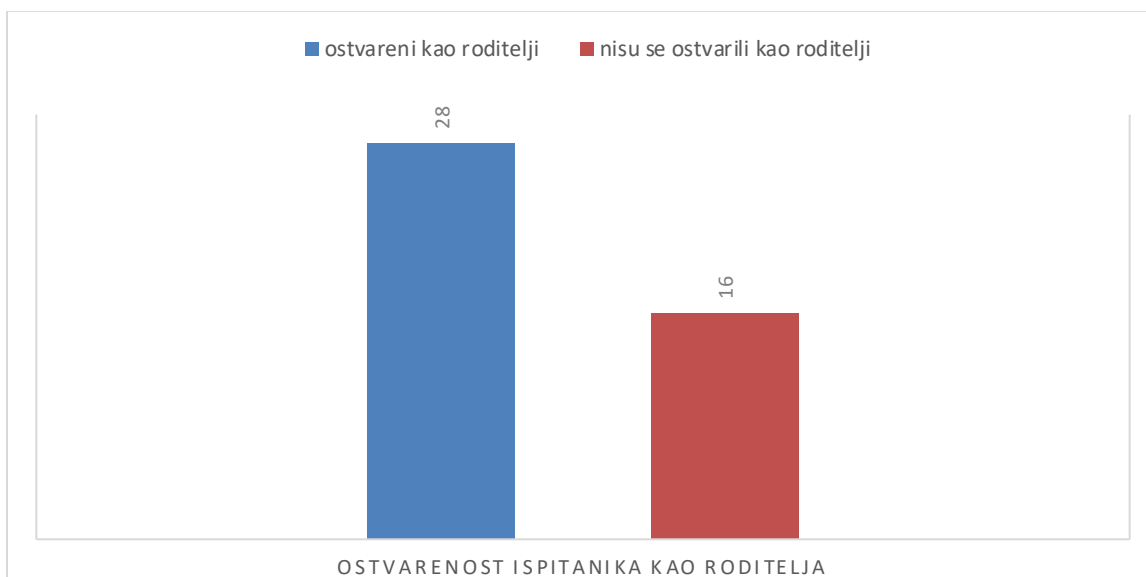
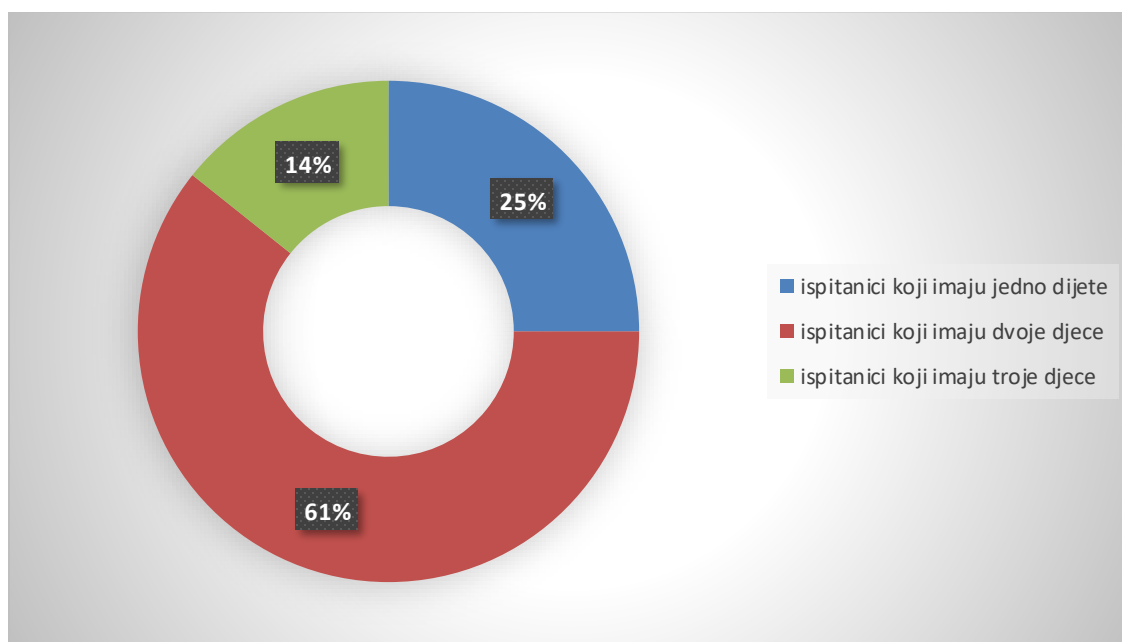

Tabela broj 9: *Broj djece kod ispitanika*

Jedno dijete	7
Dvoje djece	17
Troje djece	4

Grafikon broj 9: *Broj djece kod ispitanika*

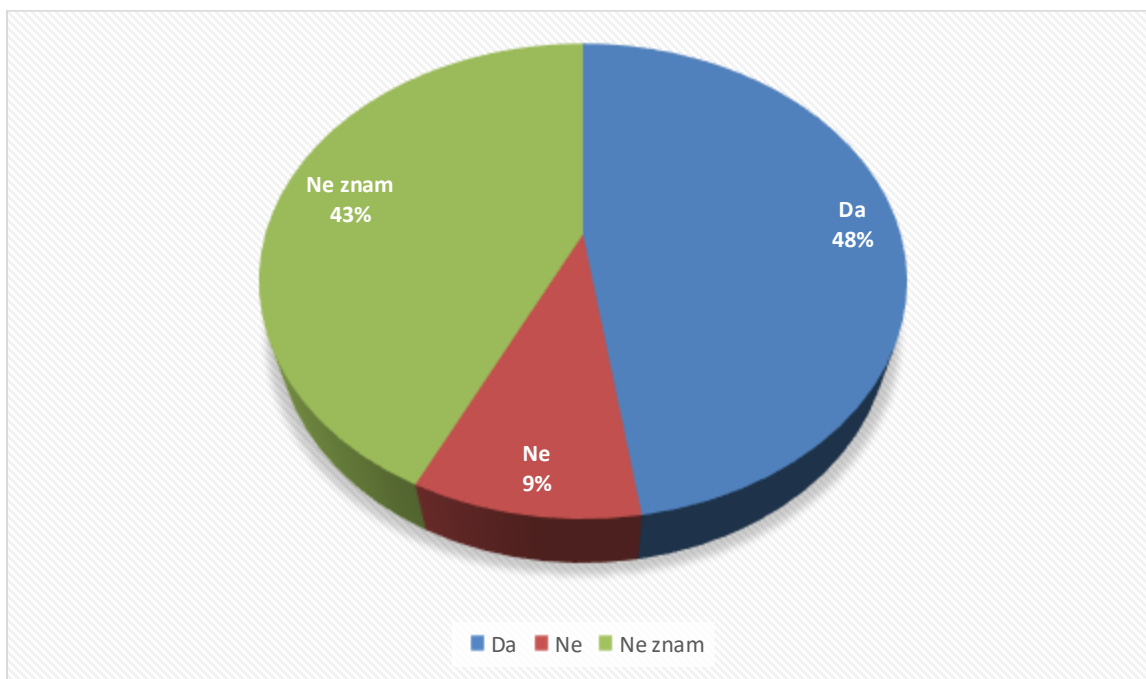
Podaci prezentovani u tabeli, odnosno grafikonu 8 i 9 pokazuju da od ukupnog broja 42 ispitanika njih 28 su roditelji, odnosno imaju djecu. Najveći broj ispitanika 17 ili 61% ima dvoje djece, a četiri ispitanika troje djece. Navedeni pokazatelji su očekivani, budući da u našoj kulturi većina porodica je četvočlana (otac, majka i dvoje djece) iako posljednjih godina postoji trend povećanja porodica sa troje ili više djece, što se djelimično može objasniti sa zakonskim minimalnim novčanim naknadama za porodice s više od troje djece.

Stavovi ispitanika

Tabela br. 10: *Da li djeca tokom razvoda braka roditelja izbjegavaju svoje školske obaveze i izostaju sa nastave?*

Da	20
Ne	4
Ne znam	18

Grafikon br. 10: *Da li djeca tokom razvoda braka roditelja izbjegavaju svoje školske obaveze i izostaju sa nastave?*

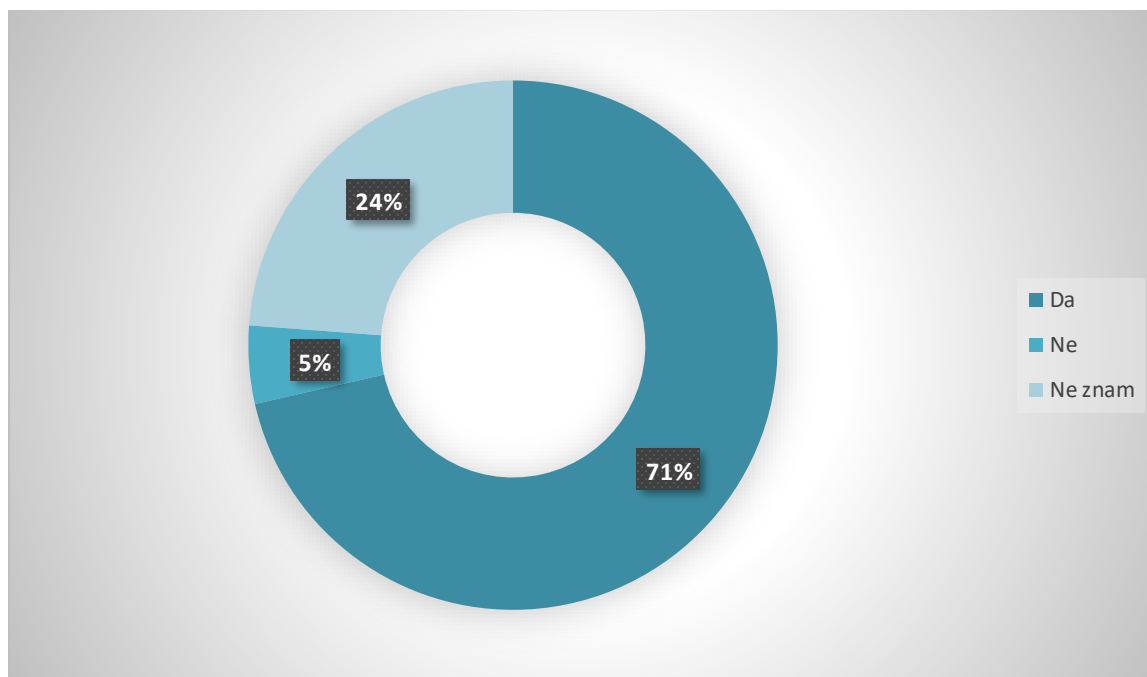

Najveći broj ispitanika na pitanje: Da li djeca tokom razvoda braka roditelja izbjegava svoje školske obaveze, odgovorilo je pozitivno njih 20 ili gotovo 50% od ukupnog broja 42 ispitanika. Podatak na postavljeno pitanje da li djeca izbjegavaju svoje školske obaveze i izostaju iz škole djelimično se može objasniti i s tim da 43% ili 10 ispitanika ne obraća dovoljno pažnje za ovu djecu kao i to da istim ne postavljaju školske obaveze.

Tabela br. 11: *Razvod braka roditelja različito utiče na djecu, zavisno od spola i uzrastu djeteta*

Da	30
Ne	2
Ne znam	10

Grafikon br. 11: *Razvod braka roditelja različito utiče na djecu, zavisno o spola i uzrastu djeteta?*

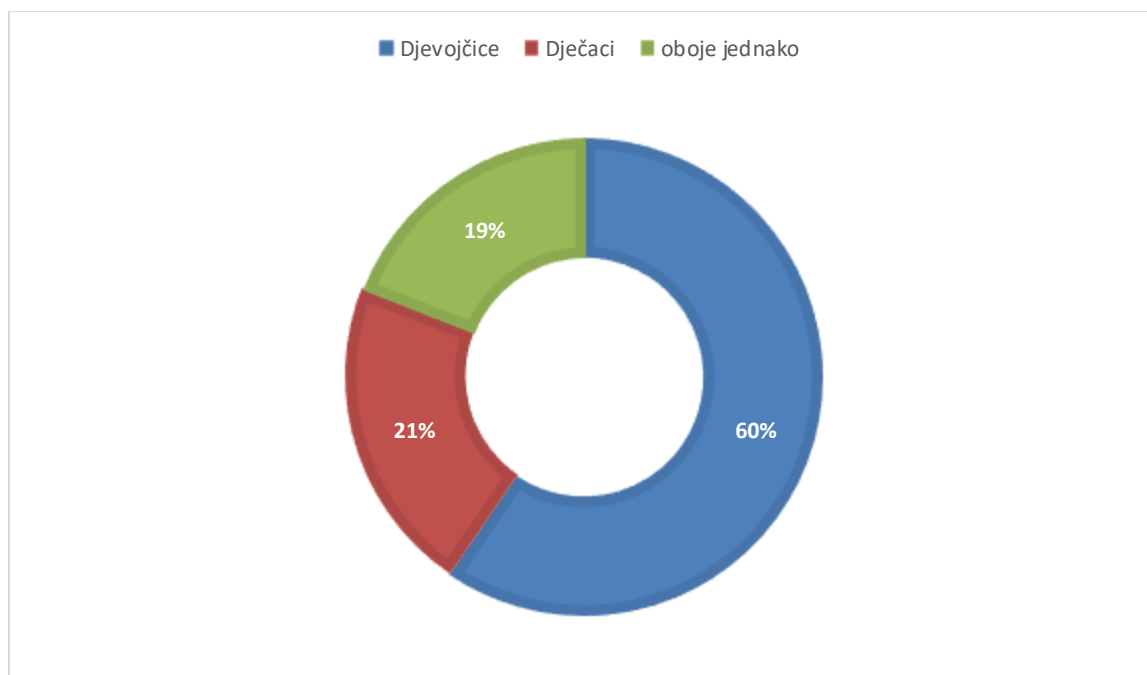

Na pitanje: da li razvod braka roditelja različito utiče na djecu, zavisno o spola i uzrastu djeteta 30 ispitanika je odgovorilo potvrdno, samo njih 2 ispitanika je navelo da razvod ne utiče različito na djecu u zavisnosti o njihovom spolu i uzrastu, dok deset ispitanika nije znalo odgovor ili nisu željeli odgovoriti na postavljeno pitanje.

Tabela br. 12: *Razvod braka roditelja teže podnose?*

Djevojčice	25
Dječaci	9
Jednako i djevojčice i dječaci	8

Grafikon br. 12: *Razvod braka roditelja teže podnose?*

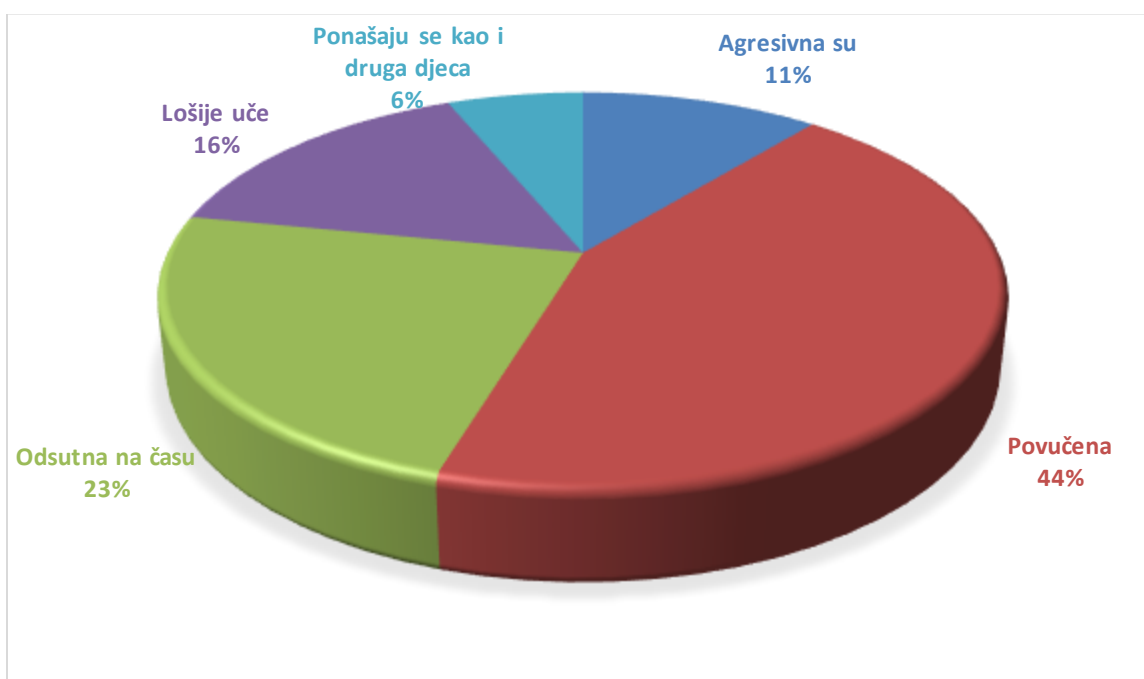

Na pitanje: da li razvod braka roditelja teže podnose djevojčice, dječaci ili podjednako, većina ispitanika, njih 60%, je odgovorilo da djevojčice teže od dječaka podnose razvod roditelja. Dobijeni podatak se na prvu podudara s nekim od istraživanja (Amato, 2014) koja su pokazala da djevojčice tokom razvoda braka roditelja ispoljavaju različite emocije, na taj način brže nego dječaci prebrode emocionalne krize, s druge strane za razliku od djevojčica, dječaci su ti koji će svoje emocije potiskivati, i ukoliko ostanu živjeti sa majkom, pokušavaće preuzeti ulogu glavnog člana porodice, kako bi nadomjestili prazninu nakon odlaska od oca.

Tabela br. 13: *Djeca čiji su roditelji razvedeni najčešće ispoljavaju sljedeće ponašanje:*

Agresivna su	7
Povučena	28
Odsutna na času	15
Lošije uče	10
Ponašaju se kao i druga djeca	4

Grafikon br. 13: *Djeca čiji su roditelji razvedeni najčešće ispoljavaju sljedeće ponašanje*

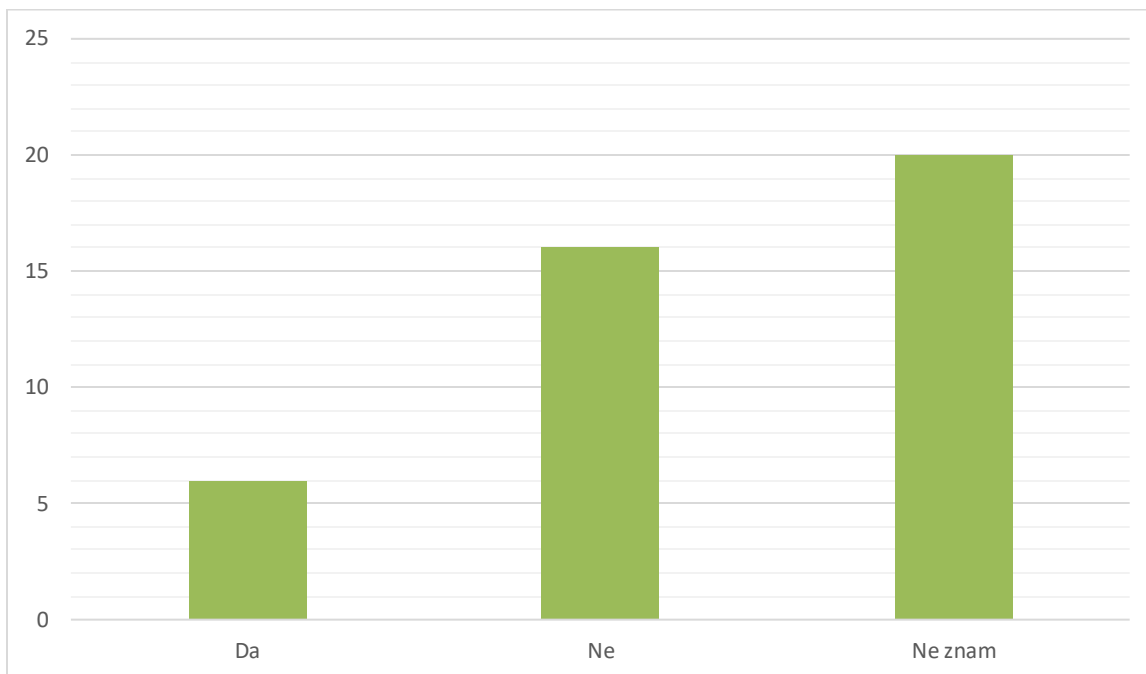

Podaci iz tabele br. 13 pokazuju da je najveći broj ispitanika, njih 28 ili 44% odgovorilo da su djeca čiji su roditelji razvedeni povučena. Takođe, 23% je navelo da su djeca razvedenih roditelja odsutna na času, što se djelimično može povezati sa povučenošću djeteta. Ovaj podatak govori da djeca đaci, čiji su roditelji razvedeni više misle o svojim porodičnom problemima, nego o školi i uspjehu koji najvjerojatnije smatraju manjem bitnim. Povučenost i odsutnost djeteta može se dovesti u vezu sa slabijim učenjem, što je 10 ili 16% ispitanika i navelo. Samo 4 ili 6% ispitanika od ukupnog broja njih 42 smatra da djeca čiji su roditelji razvedeni nemaju drugačije ponašanje od druge djece.

Tabela br. 14: *Izbjegavanje vršnjaka?*

Da	6
Ne	16
Ne znam	20

Grafikon br. 14: *Izbjegavanje vršnjaka?*

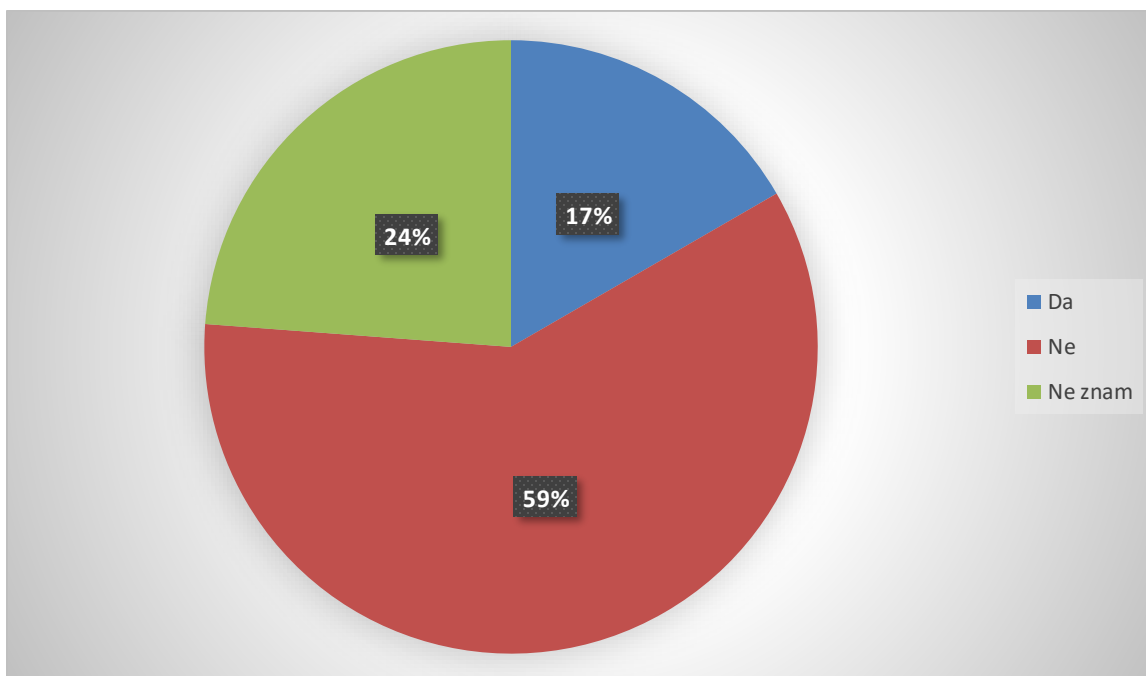

Na pitanje: da li djeca čiji su roditelji razvedeni izbjegavaju svoje vršnjake samo 6 ispitanika je odgovorilo pozitivno, dok je najveći broj ispitanika, njih 20, odgovorilo da ne zna. Navedeni pokazatelj upućuje na zaključak da su nastavnici više usmjereni na održavanje nastave nego na druge aktivnosti i zapažanja koja su u vezi sa ponašanjem učenika.

Tabela br. 15: *Djeca razvedenih roditelja ispoljavaju neprijateljsko/agresivno ponašanje prema drugoj djeci?*

Da	7
Ne	25
Ne znam	10

Grafikon br. 15: *Djeca razvedenih roditelja ispoljavaju neprijateljsko/agresivno ponašanje prema drugoj djeci?*

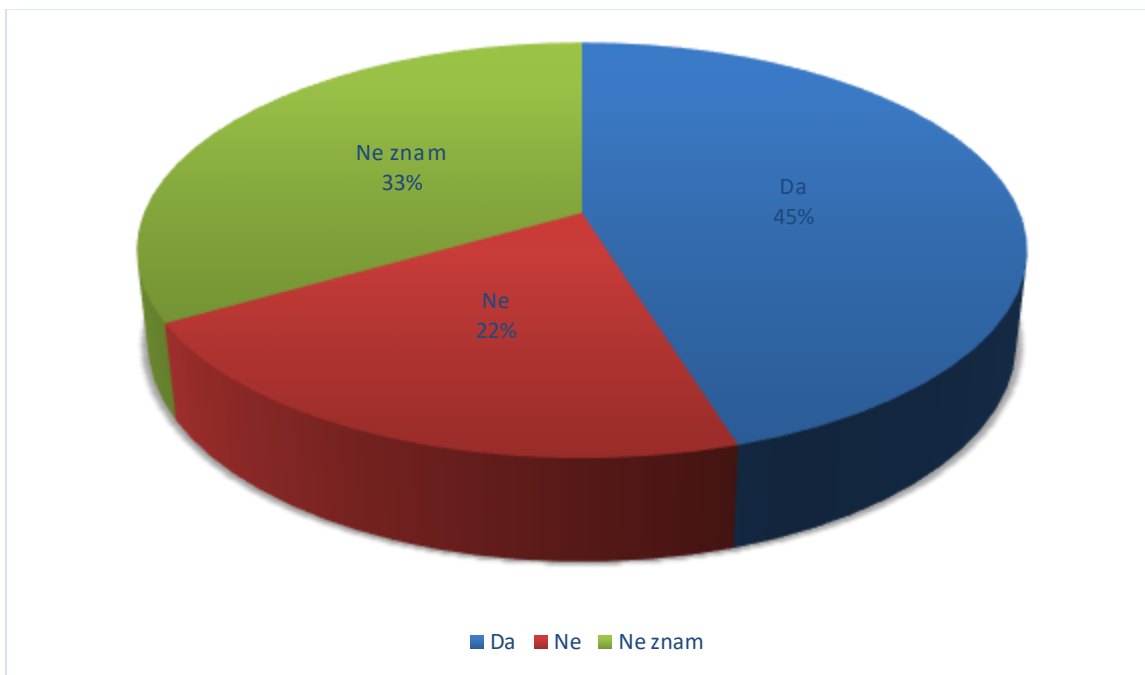

Podaci prikazani na grafikonu br.15 pokazuju da većina djeca rastavljenih roditelja ne ispoljavaju neprijateljsko/agresivno ponašanje prema svojim vršnjacima, što je i očekivano, kao i podatak da najmanji broj ispitanika njih 17% ili 7 smatra da su ova djeca agresivna. Ona su najvjerojatnije zbog odrastanja sa roditeljima koji su konstantno imali problem u asertivnoj komunikaciji isti problem razvili kod sebe. Njihov model ponašanja su roditelji, koji svoju komunikaciju nisu prilagodili djetetu tako da za verbalni sukob nisu birali ni mjesto ni vrijeme. Kao i na prethodnom grafikonu, i ovdje je veliki broj ispitanika, njih 10 ili 24% na postavljeno pitanje odgovorilo „ne znam“.

Tabela br. 16: *Kod djece čiji su roditelji razvedeni prisutan je nizak nivo samopouzdanja?*

Da	19
Ne	9
Ne znam	14

Grafikon br. 16: Kod djece čiji su roditelji razvedeni javlja se nizak nivo samopouzdanja?

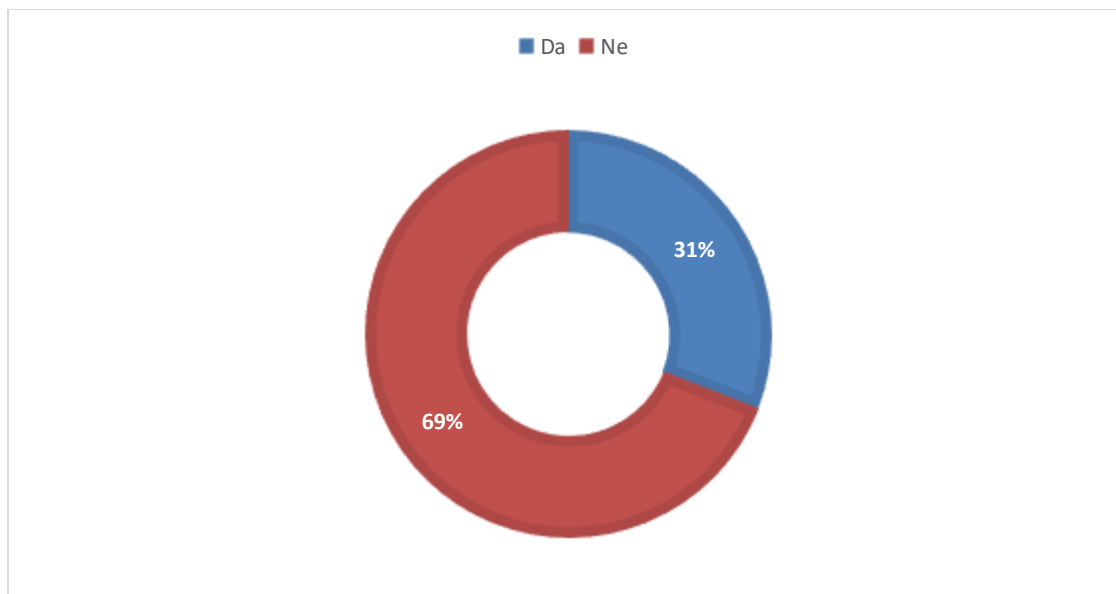

Na pitanje: da li kod djece čiji su roditelji razvedeni prisutan nizak nivo samopouzdanja 45% ispitanika, ili 19 njih, smatra da ova djeca imaju nisko samopouzdanje što je na neki način očekivano, budući da se može dovesti u vezu sa tim da potpuna porodica i emocionalni, bliski odnosi između roditelja i djece predstavljaju bitan faktor optimalnog razvoja djeteta, njegovog zadovoljstva i samopouzdanja, dok čak i najmanje narušena povezanost i bliski odnos s oba roditelja predstavljaju probleme.

Tabela br. 17: Da li su djeca čiji su roditelji razvedeni tražila stručnu pomoć?

Da	13
Ne	29

Grafikon br. 17: *Da li su djeca čiji su roditelji razvedeni tražila stručnu pomoć?*

Na pitanje: da li su djeca čiji su roditelji razvedeni tražili stručnu pomoć, većina ispitanika, njih 29 ili 69% odgovorilo je da djeca od nastavnika nisu tražila bilo kakvu pomoć.

Tabela br. 18: *Najčešća posljedica koju ostavlja razvod brka roditelja na dijete su:*

1. Izbor budućih partnera jer se poistovjećuju sa brakom svojih roditelja.
2. Gubitak samopouzdanja i sve veća nesigurnosti kod djece. Nakon razvoda braka djeci nedostaje jedna od roditelja, zbog njegovog/njenog odlaska osjećaju prazninu.
3. Razvod braka roditelja utiče na emocije djeteta i na promjene u njegovom ponašanju ponašanja koje se ispoljavaju na različite načine, zavisno od drugih karakteristika, uslova života i sl. Smatram da se kod većine takve djece javlja kompleks nize vrijednosti i osjećaj nesigurnost.
4. Djeca razvedenih roditelja imaju poljuljano samopouzdanje, pate od nedostatka ljubavi i pažnje. Najčešće smatraju da su oni sami krivci za razvod roditelja i potrebno je mnogo vremena i pažnje od strane samih roditelja da bi ta djeca izrasla u zdrave i samostalne ličnosti.
5. Djeca su povučena, odsutna, a razvod braka roditelja utiče na njihovo učenje ali i na druženje sa vršnjacima.
6. Dijete razvedenih roditelja već i nakon tođ najčešće bude „obilježeno“, i tokom cijelog školovanja nosi epitet djeteta razvedenih roditelja. Najveći problem je kada roditelji poslije okončanja razvoda preko djeteta nastavljaju s međusobnim svađama i uvredama.
7. Dijete misli da treba da bira između roditelja. Teško shvata da i dalje ima oba roditelja koja ga vole, iako više ne žive skupa.

Podaci prezentovani u tabeli br. 18 najvećim dijelom odražavaju stavove ispitanika u vezi sa mogućim posljedicama razvoda braka roditelja na dijete.

b) Analiza odgovara dokumentaciji CSR Pale vezano za vođenje zakonske propisane procedure nakon podnošenja zahtjeva za razvod braka parova koji su roditelji

Analizom je obuhvaćen period od 2015. do 2019. godine. Podaci koji se odnose na: spol i dob supružnika, broj podnesenih zahtjeva za mirenje, broj godina provedenih u braku, broj djece rođene u braku, broj uspješnih mirenja, broj neuspješnih mirenja, , broj presuda o razvodu braka, povjeravanje djeteta ocu ili majci, uvažavanje mišljenja organa starateljstva od strane suda.

Tabela br. 19.: *Prikaz broja podnešenih zahtjeva za mirenja, strukture podnosilaca zahtjeva, starosna struktura bračnih supružnika, trajanje brakova, starosna struktura djece tokom razvoda braka roditelja, broj rješениh predmeta od 2015. do 2019. godine.*

Godina razvoda braka	Broj podnešenih zahtjeva za mirenja i struktura podnosilaca	Starosna struktura bračnih supružnika	Trajanje brakova	Starosna struktura djece tokom razvoda braka roditelja	Broj rješениh predmeta
2015.	13 žena 4 muškarca= 17 zahtjeva za mirenje	18 do 24=2 25 do 34=8 35 do 45=20 46 do 55=4 <56=0	<15= 4 8 do 14 god. = 9 2 do 6 god. = 4	0 do 5= 4 6 do 10= 9 11 do 17= 4	Broj mirenja koja su uspjela = 1 Mirenje nije uspjelo, nema presude= 1 Presuda o razvodu braka = 11 Povjera vanbračne djece= 1
2016.	17 žena 3 muškarca= 20 zahtjeva za mirenje	18 do 24=3 25 do 34=9 35 do 45=7 46 do 55=1 <56=0	<15 god = 8 8 do 14 god. = 7 do 7 god. = 3 do 2 god. = 2	0 do 5= 12 6 do 10= 11 11 do 17= 15	Broj mirenja koja su uspjela = 2 Mirenje nije uspjelo, nema presude= 7 Presuda o razvodu braka = 8 Broj parova koji su odustali= 3 Povjera vanbračne djece= 0
2017.	19 žena 3 muškarca= 22 zahtjeva za mirenje	18 do 24=2 25 do 34=6 35 do 45=9 46 do 55=4	<15 god = 15 8 do 14 god. = 5 do 7 god. = 5 do 2 god. = 2	0 do 5= 9 6 do 10= 9 11 do 17= 12	Broj mirenja koja su uspjela = 3 Mirenje nije uspjelo, nema presude= 5 Presuda o razvodu braka = 11 Broj parova koji su odustali= 2 Povjera vanbračne djece= 1

		<56=1			
2018.	12 žena 6 muškarca= 18 zahtjeva za mirenje	18 do 24= 0 25 do 34= 10 35 do 45= 7 46 do 55= 1 <56=0	<15 god = 5 8 do 14 god. = 7 do 7 god. = 6 do 2 god. = 0	0 do 5= 9 6 do 10= 7 11 do 17= 10	Broj mirenja koja su uspjela = 2 Mirenje nije uspjelo, nema presude= 4 Presuda o razvodu braka = 8 Broj parova koji su odustali= 4 Povjera vanbračne djece= 0
2019.	16 žena 7 muškarca= 23 zahtjeva za mirenje	18 do 24= 2 25 do 34= 10 35 do 45= 11 46 do 55= 0 <56=0	<15 god = 3 8 do 14 god. = 12 do 7 god. = 5 do 2 god. = 3	0 do 5= 11 6 do 10= 9 11 do 17= 14	Broj mirenja koja su uspjela = 4 Mirenje nije uspjelo, nema presude= 5 Presuda o razvodu braka = 11 Broj parova koji su odustali= 3 Povjera vanbračne djece= 0

Podaci prezentovani u tabeli br.19 pokazuju da 2015. godine od ukupno 17 podnesenih zahtjeva (13 žena i 4 muškarca), 4 bračna partnera koji prošli su proceduru mirenja starosne su dobi od 46 do 55 godina. Najveći broj podnositelja koji su prošli proceduru mirenja starosne su dobi od 35 i 45 godina, njih 20. Kod 8 ispitanika starosna dob je iznosila između 25 i 34 godine. Najmanji je broj ispitanika koji su prošli proceduru mirenja starosne dobi od 18 do 24 godine, njih 2.

Svi bračni partneri prije nego su odlučili da u CSR pokrenu zahtjev za mirenje proveli su u braku određeni broj godina. Četiri para su u braku bili više od 15 godina, a 9 bračnih parova bili su u braku od 8 do 14 godina, a samo četiri bračna para u bračnoj zajednici proveli najviše 6 godina, a najmanje 2 godine. Navedeni podaci govore da u najvećem broju slučajeva do poremećenih bračnih odnosa dođe nakon sedme godine braka. Sama procedura mirenja prema odredbama PZ RS nalaže da se partneri, ukoliko imaju zajedničku maloljetnu djecu, obavežu da nadležnom CSR pokrenu zahtjev za mirenje. Ukoliko mirenje ne uspije CSR zapisnikom, koji se donosi u službenom postupku, konstatuje da mirenje nije uspjelo, a navedeni zapisnik stranke su obavezne dostaviti Sudu prilikom predavanja zahtjeva za razvod braka. CSR naknadno, a po zahtjevu Suda, dostavlja mišljenje stručnog tima o povjeri zajedničke maloljetne djece kao i socioanamnestičke podatke za oba roditelja. U zavisnosti od dobi djeteta, odnosno njegove mogućnosti da shvati o

čemu se radi, stručni radnici razgovaraju sa djetetom omogućavajući mu da izrazi svoje mišljenje s kojim od roditelja želi živjeti.

U 2015. godini, na direktan ili indirektan način kroz postupak razvoda braka učestvovalo je 25 djece. Od toga 8 njih bilo je u uzrasta od 0 do 5 godina. Najveći broj djece, njih 10, bilo je u uzrasta od 6 do 10 godina, dok su 7 djece bilo uzrasta od 11 do 17 godina.

Podaci u tabeli pokazuju i da je izrazito mali broj mirenja završio uspješno, samo jedno, dok je većina mirenja prošla neuspješno, ili zahtjev CSR od strane Suda da po službenoj dužnosti dostavi podatak nikada nije stigao, što znači da tim ni presude nisu završene, ukupno njih četiri. Najveći broj zahtjeva je okončan presudom Suda, njih 11, dok je samo jednu odluku, o povjeri vanbračnog djeteta, donio CSR.

Kod svih 11 presuda Sud je ispoštovao mišljenje CSR, odnosno povjeru djece dodijelila roditelju u skladu sa procjenom stručnih radnika CSR. Od ukupno 11 presuda, najveći broj djece u 7 slučajeva je povjereno majkama na zaštitu i vaspitanje, uz obavezu oca da doprinosi izdržavanju mlđb. djeteta/djece. Prema četiri sudske presude djeca su pripala ocu, uz obavezu majke da doprinosi izdržavanju mlđb.djece. Samo u jednom slučaju donesena je sudska presuda da je jedno dijete (sin) povjereno ocu, a drugo (kćerka) majci, što nije praksa CSR. U ovom slučaju oba djeteta bila su odgovarajuće životne dobi da mogu dati svoje mišljenje s kojim od roditelja žele živjeti.

U 2016. godini broj podnešenih zahtjeva za mirenje bilo je ukupno 20, od kojih su njih 17 podnijele osobe ženskog spola, a 3 osobe muškog spola. Najmanji je broj ispitanika koji su prošli proceduru mirenja starosne dobi od 46 do 55 godine, njih 1. Najveći broj podnositelja koji su prošli proceduru mirenja starosne su dobi od 25 do 34 godina, njih 9. Kod 7 ispitanika starosna dob je iznosila između 35 do 45 godina, dok su tri ispitanika starosne dobi od 18 do 24 godine.

Svi bračni partneri prije nego su odlučili da u CSR pokrenu zahtjev za mirenje proveli su u braku određeni broj godina. Osam parova su u braku bili više od 15 godina, a 7 bračnih parova bili su u braku od 8 do 14 godina, a samo su tri bračna para u bračnoj zajednici proveli do 7 godina, a dva bračna para u braku su proveli do 2 godine. Navedeni podaci govore da u najvećem broju slučajeva do poremećenih bračnih odnosa dođe nakon sedme godine braka.

U 2016. godini, na direktan ili indirektan način kroz postupak razvoda braka učestvovalo je 38 djece. Od toga 12 njih bilo je u uzrasta od 0 do 5 godina. Najveći broj djece, njih 15 bilo je u uzrasta od 11 do 17 godina, dok je najmanji broj djece, njih 11, bilo uzrasta od 6 do 10 godina.

Podaci u tabeli pokazuju i da je izrazito mali broj mirenja završio uspješno, samo dva, dok je većina mirenja prošla neuspješno, ili zahtjev CSR od strane Suda da po službenoj dužnosti dostavi podatak nikada nije stigao, što znači da tim ni presude nisu završene, ukupno njih 7. Najveći broj zahtjeva je okončan presudom Suda, njih 8, dok povjera vanbračnog djeteta nije bilo. U ovoj godini pojavljuju se i tri bračna para koja su odustala od razvoda braka u toku postupka.

Kod svih 8 presuda Sud je ispoštovao mišljenje CSR, odnosno povjeru djece dodijelila roditelju u skladu sa procjenom stručnih radnika CSR. Od ukupno njih 8 presuda, u njih 7 presuda je odlučeno da se djeca povjere majkama na zaštitu i vaspitanje uz obavezu da otac doprinosi izdržavanju svoje mladb. djece/djeteta. Prema jednoj presudi Suda djeca su pripala ocu, ali uz majčinu obavezu da doprinosi izdržavanju mladb. djece. Takođe, u ovoj godini je pokrenuta su tri zahtjeva za kontaktiranje od strane onog roditelja sa kojim dijete ne živi. U sva tri slučaja Centar je donošenjem rješenja o kontaktiranju regulisao viđanje onog roditelja i djeteta sa kojim dijete ne živi.

U 2017. godini broj podnešenih zahtjeva za mirenje bilo je ukupno 22, od kojih su njih 19 podnijele osobe ženskog spola, a 3 osobe muškog spola. Najmanji je broj ispitanika koji su prošli proceduru mirenja starosne dobi od 18 do 24 godine, njih 2. Najveći broj podnositelja koji su prošli proceduru mirenja starosne su dobi od 35 do 45 godina, njih 9. Kod 6 ispitanika starosna dob je iznosila između 25 do 34 godina, dok su 4 ispitanika starosne dobi od 46 do 55 godine. U ovoj godini se pojavljuje jedno lice koje ima preko 56 godina.

Svi bračni partneri prije nego su odlučili da u CSR pokrenu zahtjev za mirenje proveli su u braku određeni broj godina. U ovoj godini 15 parova su u braku bili više od 15 godina, a 5 bračnih parova bili su u braku od 8 do 14 godina, pet bračnih parova su u bračnoj zajednici proveli do 7 godina, a dva bračna para u braku su proveli do 2 godine. S obzirom da se u 2017. godini povećala starosna dob podnositelja zahtjeva za razvod braka, tako je došlo i do povećane dužine brakova, gdje vidimo da se povećao broj bračnih parova koji nakon 15 godina provedenih u braku podnose zahtjev za razvod braka.

U 2017. godini, na direktan ili indirektan način kroz postupak razvoda braka učestvovalo je 30 djece. Od toga 9 njih bilo je u uzrasta od 0 do 5 godina. Najveći broj djece, njih 12 bilo je u uzrasta od 11 do 17 godina, dok njih 9 bilo uzrasta od 6 do 10 godina.

Podaci u tabeli pokazuju da je i dalje izrazito mali broj mirenja završio uspješno, samo tri, dok je većina mirenja prošla neuspješno, ili zahtjev CSR od strane Suda da po službenoj dužnosti dostavi podatak nikada nije stigao, što znači da tim ni presude nisu završene, ukupno njih 5. Najveći broj zahtjeva je okončan presudom Suda, njih 11, dok je bila jedna povjera vanbračnog djeteta. U ovoj godini dva bračna para su odustala od razvoda braka u toku postupka.

Kod svih 11 presuda Sud je ispoštovao mišljenje CSR, odnosno povjeru djece dodijelila roditelju u skladu sa procjenom stručnih radnika CSR. Od ukupno 11 presuda, u 7 presuda je odlučeno da se djeca povjere majkama na zaštitu i vaspitanje uz obavezu da otac doprinosi izdržavanju svoje mladb. djece/djeteta. Prema tri presude Suda djeca su povjerena ocu, ali uz majčinu obavezu da doprinosi izdržavanju mladb. djece. Samo u jednom slučaju desilo se da jedno dijete (kćerka) bude povjeren ocu, a drugo dijete (sin) bude povjereno majci, što i iz statističkog podatka možemo vidjeti da nije praksa Centra. Međutim u ovom konkretnom slučaju radilo se o zajedničkom prijedlogu roditelja što je Sud uvažio. Za razliku od predhodnih godina, u ovoj godini možemo uočiti da se povećava broj očeva kojima su djeca povjerena na zaštitu i vaspitanje. Zahtjeva za povjeru vanbračnog djeteta u ovoj godini nije bilo. U 2017. godini pokrenut je jedan zahtjev za kontaktiranje roditelja sa djetetom sa kojim roditelj ne živi.

U 2018. godini broj podnešenih zahtjeva za mirenje bilo je ukupno 18, od kojih su njih 12 podnijele osobe ženskog spola, a 6 osobe muškog spola. U ovoj godini nije bilo podnositelja koji su prošli proceduru mirenja starosne dobi od 18 do 24 godine. Najveći broj podnositelja koji su prošli proceduru mirenja starosne su dobi od 25 do 34 godina, njih 10. Kod 7 ispitanika starosna dob je iznosila između 35 do 45 godina, dok je 1 podnositelj starosne dobi od 46 do 55 godine. U ovoj godini možemo da uočimo da je povećan broj podnositelja zahtjeva muškog spola, kao i to da je veći broj mlađih lica koju su pokrenuli postupak razvoda braka.

Svi bračni partneri prije nego su odlučili da u CSR pokrenu zahtjev za mirenje proveli su u braku određeni broj godina. U ovoj godini samo 5 parova su u braku bili više od 15 godina, a 7 bračnih parova bili su u braku od 8 do 14 godina, 6 bračnih parova su u bračnoj zajednici proveli do 7 godina, dok nije bilo bračnih parova koji su podnijeli zahtjev za razvod braka prije 2 godine

zajedničkog života. Za razliku od prethodne godine, u skladu sa starosnom struktuirom, tako je došlo do porasta broja brakova koji nisu trajali duže od 15 godina.

U 2018. godini, na direktan ili indirektan način kroz postupak razvoda braka učestvovalo je 26 djece. Od toga 9 njih bilo je u uzrasta od 0 do 5 godina. Najveći broj djece, njih 10 bilo je u uzrasta od 11 do 17 godina, dok njih 7 bilo uzrasta od 6 do 10 godina.

Podaci u tabeli pokazuju da je i dalje izrazito mali broj mirenja završio uspješno, samo dva, dok je većina mirenja prošla neuspješno, ili zahtjev CSR od strane Suda da po službenoj dužnosti dostavi podatak nikada nije stigao, što znači da tim ni presude nisu završene, ukupno njih 4. Najveći broj zahtjeva je okončan presudom Suda, njih 8, dok nije bilo povjera vanbračnog djeteta. U ovoj godini četiri bračna para su odustala od razvoda braka u toku postupka.

Kod svih 11 presuda Sud je ispoštovao mišljenje CSR, odnosno povjeru djece dodijelila roditelju u skladu sa procjenom stručnih radnika CSR. Od ukupno 8 presuda, u 6 presuda je odlučeno da djeca budu povjerena majkama na zaštitu i vaspitanje uz obavezu da otac doprinosi izdržavanju svoje mladb. djece/djeteta. Prema dvije presude Suda djeca su povjerena ocu, ali uz majčinu obavezu da doprinosi izdržavanju mladb. djece. Samo u jednom slučaju desilo se da jedno dijete (kćerka) bude povjeren majci, a drugo dijete (sin) bude povjerena ocu, što i iz statističkog podatka možemo vidjeti da nije praksa Centra. Međutim u ovom slučaju radilo se o zajedničkom prijedlogu roditelja, te su se uzele u obzir već dosadašnje navike djece, što je Sud uvažio. Takođe, u ovoj godini je pokrenuta su četiri zahtjev za ostvarivanje ičnog odnosa i kontakta od strane onog roditelja sa kojim dijete ne živi. U dva slučaja zahtjev za ostvarivanje ličnog odnosa i kontakta se regulisalo donošenjem sporazuma, dok se u druga dva regulisalo rješenjem.

U 2019. godini broj podnešenih zahtjeva za mirenje bilo je ukupno 23, od kojih su njih 16 podnijele osobe ženskog spola, a 7 osobe muškog spola. Dva ispitanika koji su prošli proceduru mirenja starosne dobi od 18 do 24 godine. Najveći broj podnositelja koji su prošli proceduru mirenja starosne su dobi od 35 do 45 godina, njih 11. Kod 10 ispitanika starosna dob je iznosila između 25 do 34 godina, dok ispitanika starosne dobi od 46 do 55 godine i preko 56 godina nije bilo.

U ovoj godini samo 3 para su u braku bili više od 15 godina, a čak 12 bračnih parova bili su u braku od 8 do 14 godina, 5 bračnih parova su u bračnoj zajednici proveli do 7 godina, dok su 3 bračna para koji su podnijeli zahtjev za razvod braka prije 2 godine.

U 2019. godini, na direktan ili indirektan način kroz postupak razvoda braka učestvovalo je 34 djece. Od toga 11 njih bilo je u uzrasta od 0 do 5 godina. Najveći broj djece, njih 14 bilo je u uzrasta od 11 do 17 godina, dok njih 9 bilo uzrasta od 6 do 10 godina.

Podaci u tabeli pokazuju da je i dalje izrazito mali broj mirenja završio uspješno, samo četiri, dok je većina mirenja prošla neuspješno, ili zahtjev CSR od strane Suda da po službenoj dužnosti dostavi podatak nikada nije stigao, što znači da tim ni presude nisu završene, ukupno njih 5. Najveći broj zahtjeva je okončan presudom Suda, njih 11, dok nije bilo povjera vanbračnog djeteta. U ovoj godini tri bračna para su odustala od razvoda braka u toku postupka.

Od ukupno 11 presuda, u 9 presuda je odlučeno da se djeca povjere majkama na zaštitu i vaspitanje uz obavezu da otac doprinosi izdržavanju svoje mladb. djece/djeteta. Prema dvije presude Suda djeca su pripala ocu, ali uz majčinu obavezu da doprinosi izdržavanju mladb. djece. Takođe, u ovoj godini je pokrenuta su šest zahtjeva za kontaktiranje od strane onog roditelja sa kojim dijete ne živi. U dva slučaja kontaktiranje se regulisalo donošenjem sporazuma, dok se u četiri zahtjeva kontaktiranje regulisalo rješenjem Centra.

c) Stavovi profesionalaca zaposlenih u CSR na poslovima porodično pravne zaštite

Ispitali su se profesionalci zaposleni u CSR Pale, a koji rade na poslovima porodično pravne zaštite. Svaki od četiri intervjuisana profesionalca navode da poslovi koji se direktno tiču djece, su najkompleksniji, a to se odnosi na povjeru djeteta i ostvarivanja kontakta djeteta nakon razvoda braka, sa roditeljem sa kojim ne živi.

Svi ispitanici naveli su da je posljednjih nekoliko godina došlo do povećanog broja razvoda braka, s tim da isto tako sva četiri ispitanika smatraju da će tendencija porasta broja razvoda braka biti sve veća. Među najčešće uzroke razvoda braka ispitanicu su naveli: fizičko i verbalno nasilje, ljubomoru, devijantno ponašanje (alkoholizam, kockanje i konzumiranje psihoaktivnih supstanc), duševna oboljenja, posebno depresija, šizofrenija itd. Posljedice navedenog su najčešće siromaštvo, nezaposlenost, prisustvo bolesnog člana u porodici. Sve pobrojano najveću traumu ostavlja na djecu. Najizazovnije za sve ispitanike je u toku razvoda braka procijeniti kome od roditelja povjeriti dijete na zaštitu i vaspitanje o čemu sud traži mišljenje organa starateljstva. Isto tako svi ispitanici su stava da je u najboljem interesu djeteta da se roditelji sporazumiju o razvodu braka i dogovore o povjeri djeteta. U navedenom slučaju stručni radnici izlaze na teren, socijalni

radnik sačinjava socijalnu anamnezu, psiholog obavlja testiranje o podobnosti roditelja, dok pedagog obavlja razgovor sa djecom, i traži mišljenje od djeteta ukoliko je samostalno i može da se izjasni s kojim od roditelja želi živjeti. U slučajevima kada je dijete psihički i fizički nezrelo kroz razgovor sa njim stručni radnici timski procjenjuju šta je najbolje za dijete, a potom donose zaključak koji se dostavlja sudu. U većini slučajeva sud prihvata prijedlog CSR. Prema mišljenju profesionalaca, najveći problem je kada oba roditelja imaju adekvatne roditeljske kapacitete žele povjeru djeteta. U takvim slučajevima stručni tim mora donijeti zaključak kome od njih će dijete biti povjereno, s tim da nakon razvoda braka roditelja ima kontakt sa oba roditelja. Svi ispitanici su istakli da se u masi sve više se pojavljuje problem kontaktiranja roditelja sa kojim dijete ne živi i djeteta, budući da roditelj kome je dijete povjereno na zaštitu i vaspitanje osporava kontakt djeteta sa drugim roditeljem. U navedenom slučaju stručni radnici primjenom metode posredovanja pokušavajući naći najbolji način da se kontakti između roditelja sa kojim dijete ne živi i djeteta održavaju. U ranijem PZ bilo je normirano da CSR donosi rješenje o kontaktiranju, sa preciznim danima i vremenom kada dijete treba da ostvaruje kontakt sa drugim roditeljem. Donošenjem novog PZ ova se promijenila na način da se Sud donosi rješenje o kontaktiranju. Stručni radnici pokušavaju na sve načine da roditelji sami dođu do sporazumnog prijedloga, jer oni sami najbolje poznaju svoju djecu. Ukoliko sporazum postoji, Centar ga dostavlja Sudu.²⁹

Svi ispitanici su stali da je razvod braka i postupak kontaktiranja stresan za dijete, ali da bračni partneri ne treba da ostaju u braku zbog djece, budući da se djeca u takvom odnosu, svakodnevnoj svađi roditelja nalaze u emocionalno negativnom okruženju. S druge strane prema mišljenju ispitanika većina roditelja smatra da se razvod braka tiče samo njih, a ne i njihove djece, te da njihove svakodnevne svađe djeca ne razumiju. Stav ispitanika da je veliki problem otuđivanje roditelja od djeteta, što je u praksi teško dokazivo, iako je to očigledno za većinu profesionalaca. Takvi roditelji se obično predstavljaju kao brižni i odgovorni, a svoje postupke pravdaju time da dijete moraju spasiti od drugog roditelja. S druge strane stav ispitanika je i to da djeca zbog straha od reakcije jednog roditelja, drugog roditelja potpuno izbjegavaju većinom i kontakt sa njim. Ovoj djeci se o drugom roditelju pričaju ružne stvari, na šta profesionalci u tim momentima nisu u mogućnosti da reaguju i pomognu djetetu. U navedenim slučajevima se dogodi da djeca izgovaraju identične rečenice koje koriste i njihovi roditelji.

²⁹ Porodični zakon, Sl.glasnik RS, br.17/23, čl.87

ZAKLJUČCI

Na osnovu rezultata sprovedenog istraživanja za potrebe magistarskog rada pod naslovim: “Posljedice razvoda braka na djecu” te pokazatelja dobijenih kroz različite teorijske spoznaje i analize odgovarajućeg zakonodavstvu izvedeni su sljedeći zaključci.

- Prema literaturi jedno od najčešćih posljedica razvoda braka roditelja za dijete je izbjegavanje školskih obaveza i sve češći izostanci sa nastave. Podaci dobijeni ovim istraživanjem djelimično potvrđuje navedeno, s tim da veliki broj ispitanika smatra da ne raspolažu takvim saznanjima.
- Razvod braka roditelja utiče različito na djecu u zavisnosti od spola i uzrasta djeteta.
- Budući da je većina ispitanika, njih 60%, odgovorilo da djevojčice teže podnose razvod braka roditelja, time su potvrđeni rezultati ranijih istraživanja prema kojima djevojčice tokom razvoda braka roditelja svoje emocije ispoljavaju češće od dječaka.
- Za razliku od djevojčica, dječaci svoje emocije potiskuju, a ukoliko ostanu živjeti sa majkom, pokušavaće preuzeti ulogu glavnog člana porodice, kako bi nadomjestili prazninu nakon odlaska od oca. Oni se potiskivanjem emocija često „zatvore u sebe“, a u adolescenciji nerijetko su skloni su devijantnim oblicima ponašanja.
- Djeca oba pola u toku razvoda braka roditelja postaju povučena, neki imaju strah od budućnosti, osjećaju krivnju i sram i na sve načine pokušavaju pomiriti roditelje. Ona, takođe, osjećaju i strah da će ih roditelj odbaciti. Često odsustvuju sa nastave, što se može povezati sa povučenošću. Stavovi većine ispitanika su da ova djeca više misle o svojim porodičnom problemima nego o školi i školskom uspjehu koji sve manje doživljavaju bitnim. Time je njihova povučенost i odsutnost može dovesti u vezu sa slabijim učenjem.
- Djeca čiji su roditelji razvedeni, za vrijeme boravka u školi najčešće ne izbjegavaju svoje vršnjake, a 59% ispitanika smatra da djeca ne ispoljavaju neprijateljsko/agresivno ponašanje.
- Istraživanje je pokazalo da se djeca čiji su roditelji razvedeni rijetko obraćaju svojim nastavnicima za pomoć i savjet, kao i da im se povjeravaju. Ona isto tako izbjegavaju u gotovo 50% slučajeva da razgovaraju o razvodu braka roditelja. S toga je moguće zaključiti da ova djeca svoju privatnost i svoje probleme žele sačuvati samo za sebe, vjerovatno priželjkivajući da će se njihovi roditelji pomiriti i da će porodica ponovo biti potpuna.

- Analizom odgovarajuće dokumentacije JU Centara za socijalni rad Pale, došlo se do sljedećih pokazatelja: 2019. u odnosu na 2015. godinu, za više od jedne trećine povećan je broj postupka za razvod braka (u 2015. 17, a u 2019. godini 23). Takođe, evidentiran je i porast broja zahtjeva za razvod braka od strane bračnih partnera muškog spola (2015. godini 4, a u 2019. godini 7.)
- Većina zahtjeva za razvod braka podnesena su u prosjeku nakon 8 do 12 godina braka.
- Evidentan je porast razvoda braka supružnika kojima su djeca mlađe životne dobi. Tako su u 2019. godini kod ukupno 23 podnesena zahtjeva za razvod braka evidentirano 11 djece uzrasta od 0-5 godina, čiji se roditelji žele razvesti.
- Utvrđen je i porast broja zahtjeva roditelja koji ne živi sa djetetom za kontaktiranje što je većinom posljedica slabe roditeljske komunikacije, ili zabrane jednog roditelja djeteta da kontaktira sa drugim, najčešće ocem.

Literatura:

1. Aračić, P., 2015, *Djeca iz rastavljenih brakova i obitelji. Njihova opterećenja i njihovi brakovi i obitelji*, Sveučilište u Osijeku.
2. Bubić, S., Traljić, N., 2007, *Bračno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
3. Bubić, S., Traljić, N., 2007, *Roditeljsko i starateljsko pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
4. Bubić, S., 2013, *Uticaj Evropskog prava na porodično pravo u Bosni i Hercegovini*, Zbornik radova, Razvoj porodičnog prava-od nacionalnog do evropskog, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Mostar.
5. Čudina-Obradović, M., Obradović, J., 2007, *Psihologija braka i obitelji*, Društvena istraživanja, br.6 (92), Zagreb.
6. Duraković, A., 2013, *Razvod braka sa stranim elementom u bosanskohercegovačkom i evropskom pravu-mogući pravci harmonizacije*, Zbornik radova, Razvoj porodičnog prava-od nacionalnog do evropskog, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru
7. Đapić-Roje, M., Buljan-Flander, G., „Prevenција emocionalnog zlostavljanja djece u visokokonfliktnim razvodima roditelja“, Analiza stanja u Hrvatskoj, Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2014
8. Gabor-Čuvarović, B., 2007, *Razvod braka roditelja i simptomi traume kod djece*, Izvorni znanstveni članak- Ljetopis socijalnog rada, Vol. 15 No.1, UDK 314.55:159.97-053.2, Zagreb.
9. Graovac-Korać, A., 2017, *Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag-kako zaštititi prava djece i roditelja*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, Posebni broj/2017, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagreb, Zagreb.
10. Habul, U., 2003, *Razvod braka kao ljudsko pravo*, PREGLED - časopis za društvena pitanja 1-2, st.130,123-136
11. Habul, U., 2006, *Institut razvoda braka u historiji Bosne i Hercegovine*, Godišnjak Fakulteta političkih nauka 1, st. 463, 457-471
12. Hajnić, Lj., 2014, *Sindrom otuđenja od roditelja*, Centar za socijalnu skrb Zagreb, Podružnica Dubrava, Zagreb.
13. Janković, J., 2008, *Obitelj u fokusu*, Studio Moderna d.o.o. Zagreb.
14. Jančić, Cvejić, O., 2009, „Brak i razvod između prošlosti i budućnosti“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 2.
15. Judith S. Wallerstein, Blakeslee, „A što s djecom? Odgoj djece prije, za vrijeme i nakon razvoda“, Planetopija, 2006.
16. UN Konvencija o pravima djeteta, datum pristupa: 27.3.2020.
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013031807224360cro.pdf
17. Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, datum pristupa: 27.3. 2020.
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UredPDF/Konvencija%20za%20zastitu%20ljudskih%20prava%20i%20temeljnih%20sloboda.pdf>
18. Kreso, Pašalić, A., „Koordinate obiteljskog odgoja“, Filozofski fakultet Univerzitet u Sarajevu, drugo dopunjeno izdanje, 2012.
19. Lončarić, A., Jurišić, K., Jančić, A., 2003, *Postmoderna i promjene u braku i obitelji*, Filozofski fakultet Osijek, didaskalos, br.3.
20. Lüpkes, S., 2010, *Napuštam te, Priručnik za one koji odlaze*, ITP ŠKORPION, Zagreb
21. Mach, B., Goriup, J., 2014, *Društvena uloga majke nakon prestanka bračnih i vanbračnih veza*, Univerzitet u Mariboru Fakultet za zdravstvo.
22. Majstorović, I., 2006, *Posredovanje prije razvoda braka: Hrvatsko pravo i evropska rješenja*, Zbornik Pravnog fakulteta, Vol. 57 No.2, Zagreb
23. Miković, M., 2004, „Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad“, Magistrat, Sarajevo.

24. Miković, B., 2013, „*Najbolji interes djeteta- Obaveza i odgovornost nadležnih institucija*“, Zbornik radova Pravnog fakulteta Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru
25. Mladenović, M., Stjepanović, S., Živanović, M., 2003, „*Ustavnopravni osnov ostvarivanja prava djeteta u BiH*“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu,
26. Mladenović, M., Stjepanović, S., Živanović, M., 2003, „*Porodično pravo*“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, st.67.
27. Morait, B., 2013, *Mirenje i/ili posredovanje*, Zbornik radova, Razvoj porodičnog prava-od nacionalnog do evropskog, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci.
28. Porodični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 54/2002, 41/2008 i 63/2014).
29. Porodični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 17/23)

30. Rajković, R., *Uredba Vijeća (EU) od 20.12.2010.o provedbi pojačane saradnje u području mjerodavnog prava za razvod braka i zakonsku rastavu* (Rim III), datum pristupa: 27.3.2020. [file:///C:/Users/korisnik/Downloads/Rajkovic%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/korisnik/Downloads/Rajkovic%20(1).pdf)
31. Salić, N., Lučić, E., Ramić, S., 2018, *Centar za socijalni rad kao organ starateljstva u postupku porodičnog posredovanja*, DHS 1 (4).
32. Štifter, A., Mihalj, M., Bulat-Rajhvajn, L., Vuković, S., 2016, *Razlozi razvoda braka kao odrednice sporazuma o roditeljskoj skrbi*, ljetpis socijalnog rada, Zagreb.

Popis tabela i slika

Tabela broj 1: Faze u odnosima dviju osoba suprotnog pola

Tabela broj 2: Faze razvoda (Izvor; Adaptirano prema Carter and MC Goldrick, 1988:22, prema Goldenberg and Goldenberg, 1996:31, prema Adili Pašalić Kreso)

Tabela broj 3: *Spolna struktura ispitanika*

Grafikon broj 1: *Spolna struktura ispitanika*

Tabela broj 4: *Struktura ispitanika u odnosu na dob*

Grafikon broj 2: *Struktura ispitanika u odnosu na dob*

Tabela broj 5: Zanimanja ispitanika

Grafikon broj 3: *Zanimanja ispitanika*

Tabela broj 6: *Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci*

Grafikon broj 4: *Struktura ispitanika u odnosu na radno iskustvo u struci*

Tabela broj 7: *Bračno stanje ispitanika*

Grafikon broj 5: *Bračno stanje ispitanika*

Tabela broj 8: *Struktura ispitanika u odnosu na roditeljstvo*

Grafikon broj 6: *Struktura ispitanika u odnosu na roditeljstvo*

Tabela broj 9: *Broj djece kod ispitanika*

Grafikon broj 7: *Broj djece kod ispitanika koji su se ostvarili kao roditelj*

Tabela broj 10: *Da li djeca tokom razvoda braka roditelja izbjegavaju svoje školske obaveze i izostaju sa nastave?*

Grafikon broj 8: *Da li djeca tokom razvoda braka roditelja izbjegavaju svoje školske obaveze i izostaju sa nastave?*

Tabela broj 11: *Razvod braka drugačije utiče na djecu zavisno o njihovom spolu i uzrastu?*

Grafikon broj 9: *Razvod braka drugačije utiče na djecu zavisno o njihovom spolu i uzrastu?*

Tabela broj 12: *Razvod braka roditelja teže podnose?*

Grafikon broj 10: *Razvod braka roditelja teže podnose?*

Tabela broj 13: *Djeca čiji su roditelji razvedeni najčešće ispoljavaju sljedeće ponašanje*

Grafikon broj 11: *Djeca čiji su roditelji razvedeni najčešće ispoljavaju sljedeće ponašanje*

Tabela broj 14: *Izbjegavanje vršnjaka?*

Grafikon broj 12: *Izbjegavanje vršnjaka?*

Tabela broj 15: *Djeca razvedenih roditelja ispoljavaju neprijateljsko/agresivno ponašanje prema drugoj djeci?*

Grafikon broj 13: *Djeca razvedenih roditelja ispoljavaju neprijateljsko/agresivno ponašanje prema drugoj djeci?*

Tabela broj 16: *Kod djece čiji su roditelji razvedeni javlja se nizak nivo samopouzdanja?*

Grafikon broj 14: *Kod djece čiji su roditelji razvedeni javlja se nizak nivo samopouzdanja?*

Tabela broj 17: *Da li su djeca čiji su roditelji razvedeni tražila stručnu pomoć?*

Grafikon broj 15: *Da li su djeca čiji su roditelji razvedeni tražila stručnu pomoć?*

Tabela broj 18: *Najčešća posljedica koju ostavlja razvod brka roditelja na dijete su*

Tabela broj 19: *Prikaz broja podnešenih zahtjeva za mirenja, strukture podnosilaca zahtjeva, starosna struktura bračnih supružnika, trajanje brakova, starosna struktura djece tokom razvoda braka roditelja, broj rješениh predmeta od 2015. do 2019. godine.*

Skraćenice:

- BiH – Bosna i Hercegovina
- CSR – Centar za socijalni rad
- FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
- JU – Javna ustanova
- O.S. – Organ starateljstva
- PZ RS – Porodični zakon Republike Srpske
- PZ FBiH – Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine
- R. Br. – Redni broj
- RS – Republika Srpska
- SHS/ Jugoslavija – Kraljevina Jugoslavija
- SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
- Soc. zaštita – socijalna zaštita
- UN – Ujedinjene Nacije

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

IZJAVA o autentičnosti radova

Obrazac AR

Stranica 1 od 1

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ime i prezime: Marija Kovačević
Naslov rada: Posljedice razvoda braka na djecu
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 70 (slovima: sedamdeset)

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 14.06.2024. godine

Potpis
